

**T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ ANABİLİM
DALI**

Kasım ALTUNTAŞ

**EĞİTİM TARİHİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE CUMHURİYET
SONRASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN**

BAYBURT-2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Eğitim Tarihi Bağlamında Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Bayburt Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin .....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.08.2013

Kasım ALTUNTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı	5
3. Araştırmanın Metodu	5

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

1.1. SIBYAN MEKTEPLERİ	7
1.2. MEDRESELER	13
1.2.1. Medrese Kavramı.....	13
1.2.2. Medreselerin Kısaca Tarihsel Süreci	13
1.2.3. Medreselerin Din Eğitimindeki Yeri	19
1.2.4. Medreselerin Kapatılması	21

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1949 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI

2.1. 1923-1933 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI	25
2.1.1. İlköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	27
2.1.2. Ortaöğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	28
2.1.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	31
2.2. 1933-1949 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1949 SONRASINDAN GÜNÜMÜZE KADAR DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

3.1. ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARINDA DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ.....	34
3.1.1. İlköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	34
3.1.2. Ortaöğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	40
3.1.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları	49
3.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	53
3.2.1. Aile.....	54
3.2.2. Cami ve Mescitler	56
3.2.3. Camilerde Yürütülen Diğer Etkinlikler.....	60
3.2.3.1. Vaaz	60
3.2.3.2. Hutbe.....	61
3.2.3.3. Kur'an ve Din Öğretimi	62
3.2.4. Kur'an Kursları.....	63
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	71
ÖZGEÇMİŞ	76

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EĞİTİM TARİHİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE CUMHURİYET SONRASI
DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI
Kasım ALTUNTAŞ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN
2013, 76 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN
Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Suat ERDEM

Bu araştırmanın amacı, Eğitim Tarihi bağlamında Türkiye’deki dini eğitim ve öğretim uygulamalarının Cumhuriyetin ilanından başlayarak günümüze kadar geçirdiği aşamaları incelemek ve araştırmacıların istifadesine sunmaktır. Bu amaçla geçmişte dini eğitimin verilmesinde önemli bir yeri olan Sıbyan mektepleri ve medreseleri ele aldıktan sonra bu eğitim kurumlarının neden kapatıldıkları incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra dini eğitim ve öğretim uygulamalarının, Cumhuriyet’in ilanından başlayarak günümüze kadar geçirdiği aşamalar ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, dini eğitim ve öğretim uygulamaları eğitim sistemi içerisinde sürekli tartışılmıştır. Okullarda din derslerine yer vermemekten, seçmeli ve zorunlu olmasına kadar farklı seçenekler denenmiştir. Ancak bu deneyimler de gösteriyor ki, din eğitimi mutlaka eğitim sistemi içerisinde yerini almalıdır. Din eğitimin varlığını tartışmaktan çok niteliği üzerinde durulmalı, değişen şartlara göre yeniden yapılandırılması tartışılabilir.

Anahtar Kelimeler: Din, Din Eğitimi, Din Kültürü, Cumhuriyet Dönemi,

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

**AS PART OF HISTORY OF EDUCATION PRACTICES OF RELIGIOUS
EDUCATION IN TURKEY AFTER THE REPUBLIC**

Kasım ALTUNTAŞ

Advisor: Assistant Professor Abdurrahman OKUYAN

2013, 76 Page

Jury: Assistant Professor Abdurrahman OKUYAN

Assistant Professor Nevzat AYDIN

Assistant Professor Suat ERDEM

The purpose of this study is to search the stages of the religious education and teaching practices, starting with the proclamation of the Republic in Turkey brought to the present within the history of education and present it to researchers' benefit. For this purpose, after examining the madrasas and Elementary schools that had an important place in provision of religious education in the past, why they were closed have been tried to investigate. Then, developmental stages of religious education and teaching practices starting from the proclamation of the republic to the present have been examined.

According to the results obtained in the study, religious educational and teaching practices have been discussed constantly within the education system. Many different options have been tried such as not including religion lesson in schools or be compulsory and elective. But also these experiences show that religious education must take place within the education system certainly. Instead of discussing the entity of religious education, should be focused on the qualification its. According to changing conditions, the restructuring of its should be able to discuss.

Keywords: Religion, Religious Education, The Culture of Religion, The Republican Period

KISALTMALAR

a.	: Ayet
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.y.	: Aynı Yer
b.	: Bin
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Fak.	: Fakültesi
FÜSBED	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
GÜ	: Gazi Üniversitesi
Hız.	: Hazreti
İBAV	: İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı
İDKAB	: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı

İHL	: İmam-Hatip Lisesi
İLİTAM	: İlahiyat Lisans Tamamlama
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
No.	: Numara
ÖSYM	: Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfa Sayısı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Talim Terbiye Kurulu
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Fert ve toplumların maddi-manevi alanlarda yükselmeleri ve ilerlemeleri ancak sağlam ve kaliteli bir eğitim-öğretimle mümkündür. Bu nedenlerle İslam dini, eğitime önem vererek hem din hem de dünya için gerekli olan bilgileri öğrenmeyi ve öğretmeyi farz kılmıştır. Bunu sağlayacak olan eğitim-öğretimin de mükemmel olmasını istemektedir. Biz de bu amaçla, “Eğitim Tarihi Bağlamında Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları” konusunu incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş kısmında araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın amacı ve araştırmanın metodu üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde; sıbyan mekteplerini ele aldıktan sonra, medrese kavramını, medreselerin kısaca tarihsel sürecini, medreselerin eğitimdeki yerini belirtip, medreselerin neden kapatıldığının üzerinde durmaya çalıştık.

İkinci bölümde; cumhuriyetin ilanı olan 1923 tarihinden başlayıp 1949 arası din eğitimi ve öğretimi uygulamalarının üzerinde durmaya çalıştık.

Üçüncü ve son bölümde ise; 1949’dan başlayıp günümüze kadar örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi ile yaygın din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını irdeleyip, 4+4+4 eğitim sistemi ile Türkiye’nin din eğitimi ve öğretimi açısından gelmiş olduğu son noktayı ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, gerek konunun şekillenmesinde ve gerekse yazımı esnasında her türlü bilgi, katkı ve deneyimleriyle yolumu açan başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN olmak üzere hocalarım Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN ve Yrd. Doç. Dr. Suat ERDEM’e içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamın başından sonuna kadar maddi-manevi desteklerini her an hissettiğim başta eşim ve kızım olmak üzere bütün aile ve akrabalarımın saygı ve sevgilerini sunarım.

Kasım ALTUNTAŞ

BAYBURT-2013

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Ülkemizde bugüne kadar cumhuriyet sonrası din eğitimi ve öğretimi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak eğitim sürekli değişim ve gelişim göstermektedir. Son gelişmelerinde din eğitimi ve öğretimi açısından önemli olduğunu düşünerek “Eğitim Tarihi Bağlamında Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları” konusunu çalıştık.

Eğitim Tarihi içerisinde hakkında en çok konuşulan ve önerge verilen konunun din eğitimi ve öğretimi ile ilgili hususlar olduğunu görmekteyiz. Çünkü insanın olduğu her yerde eğitim ve öğretim vardır.

Eğitim tarihi bağlamında Türkiye’de cumhuriyetten sonraki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarına geçmeden önce Osmanlı döneminin eğitim sistemine kısaca bir göz atmayı konunun ilişkisi açısından önemli görüyoruz. Çünkü cumhuriyetin ilanından sonra yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın devlet geleneğinden istifade ederek kurulup geliştiği gibi, eğitim sistemini de özellikle son dönem Osmanlı eğitim geleneğinden aldığını söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti’nin eğitim-öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir önceki kademesini teşkil eden mekteplerdir. Osmanlılardaki medrese öncesi ilköğretim seviyesindeki okullarına genel olarak “sıbyan mektebi” veya “mahalle mektebi” denilmektedir.¹ Mektepler, Cumhuriyet dönemi okullarının esasını teşkil etmiş ve okuma-yazma öğretimi ile birlikte Kur’an okuma ve temel dini bilgilerin öğretimini de sürdürmüştür.²

Osmanlı Devletinin en temelli ve geleneksel eğitim kurumu ise medreselerdir. Medrese, ağırlıklı olarak din eğitimi veren en eski kurumlardandır. Medresenin eğitimdeki modernleşmeye paralel olarak ilerleyememesi ve insanı yetiştirmede yetersiz kalması mekteplerin açılmasına zemin hazırlamıştır.³

¹ Mustafa Önder, *Türk Eğitim Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2011, s. 116.

² Z. Salih Zengin, “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 31.

³ Z. Salih Zengin, *a.g.e.*, s. 26.

Öte yandan Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimler ile muhtelif Avrupa devletleri tarafından değişik isimler altında birçok azınlık ve yabancı okullar açılmıştır.⁴

Türkiye, özellikle son dönem Osmanlı eğitim geleneğinden istifade etmiştir. Ancak, cumhuriyetin ilanından sonra eğitimin, kurumsal olarak büyük bir değişime uğradığını görüyoruz. Yabancı okulların birçoğu kapanmış, 1924'te çıkarılan “Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu” ile birlikte mektep ve medrese arasındaki ikileme son verilerek, eğitimin Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) çatısı altında tek elden yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu ile din eğitimine son verilmemiş, aksine din görevlisi yetiştirmek üzere İmam-Hatip Okulları ve yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere de Dâru'l-Funûn'da bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır.⁵

1933 yılına kadar faaliyette bulunan İlahiyat Fakültesi aynı yıl kaldırılan Dâru'l-Funûn ile beraber kapatılmış yerine İstanbul Üniversitesinde Edebiyat Fakültesine bağlı olarak İslami İlimler Enstitüsü açılmıştır. Ancak öğrenci sayısının azalmasından dolayı 1936 yılında fiilen kapanmıştır.⁶

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'yla açılan 29 İmam-Hatip mektebinin durumu ise öğrenci sayısının gün geçtikçe azalmasından dolayı 1930 yılında kapatılmış ancak iki öğretim yılı daha ortaokullara bağlı olarak öğretimini sürdürmüştür.⁷

Çok partili hayata geçişle birlikte halk istek ve şikâyetlerini özgürce ve daha kuvvetli bir sesle Cumhuriyet Halk Partisi'ne iletmeyi başarmış ve halkın önemli isteklerinden biri olan din eğitiminin okullarda yeniden yer almasını talep etmeye başlamıştır. 1947 yılındaki CHP kurultayında parti bu isteği geri çevirse de, 1 Şubat 1949'da ilkokullara din dersini yeniden koymuş, 1949 yılı Ocak ayında İmam-Hatip Kurslarını ve 4 Haziran 1949'da da İlahiyat Fakültelerini yeniden açmıştır.⁸

Tek partili sistemden çok partili döneme geçildikten sonra din eğitimiyle ilgili birçok yenilik getirilmiştir. 1951 yılında İmam-Hatip Kursları, İmam-Hatip Okuluna dönüştürülmüştür. 1956 yılında din dersleri normal okul programına alınmış ve ortaokullarda da okutulması kararlaştırılmıştır. 1959'da gerek ortaokullara gerekse

⁴ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, *TALİD*, 6 (12), İstanbul 2008, s. 402.

⁵ Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yay., Niğde 2008, s. 176.

⁶ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 148.

⁷ Salih Özkan, *a.g.e.*, a.y.

⁸ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 152; Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 178.

ortaöğretime din dersi öğretmeni yetiştirmek üzere İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuştur.⁹

Tek partili dönemde durağan olan din eğitimi, çok partili döneme geçişle birlikte büyük bir ivme kazanmış ve giderek din eğitimi veren kurumlar artmıştır. Yine halkın yoğun talebi üzerine 1967'de liselerde seçmeli olarak din derslerine yer verilmiştir.¹⁰ Bu arada ilki İstanbul'da 1959'da açılan Yüksek İslam Enstitülerinin sayıları, daha sonraki yıllarda açılanlarla sekize ulaşmıştır. Yüksek İslam Enstitülerinin açıldığı diğer iller ve açılış tarihleri şöyledir: Konya 1962, Kayseri 1965, İzmir 1966, Erzurum 1969, Bursa 1975, Samsun 1976 ve Yozgat 1979.¹¹

12 Eylül 1980 sonrası eğitim alanında pek çok köklü karar alındığını görüyoruz. Bu kararlar çerçevesinde üniversiteler kanunu değişmiş ve din öğretimi veren kurumlar da değişime uğrayarak Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüş ve yeni kurulan YÖK'e bağlı üniversitelere aktarılmıştır. Anayasanın 24. maddesi ile Din Bilgisi ve Ahlak Dersi, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" ismiyle birleştirilerek ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır.¹²

Yüksek Öğretim Kurulu'nun 29 Aralık 1988 tarihinde aldığı bir kararla İlahiyat Fakültelerine bağlı olarak iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksekokulları kurulmuş, daha sonra 1998-1999 öğretim yılında Anadolu Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Ön Lisans Programı açılmıştır.¹³

YÖK, 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere aldığı bir kararla, İlahiyat fakültelerine 4 yıllık "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü" açılmasını kararlaştırmıştır. Bu kanundan sonra İlahiyat programından mezun olanlar isterlerse 1,5 yıl daha okuyup tezsiz yüksek lisans yaparak öğretmen olabileme imkânına kavuşmuşlardır.¹⁴

2006 yılından sonra Yükseköğretimde köklü değişimler yaşanmış İDKAB Öğretmenliği Programı Eğitim Fakültelerine bağlanmıştır. Ancak 10 Mayıs 2012'de

⁹ Ömer Okutan, "Din Eğitimi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay., Ankara 1983, s. 419.

¹⁰ Tuğrul Yürük, "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri", Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 116.

¹¹ Mustafa Öcal, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *UÜİFD*, 1 (1), Bursa 1986, s. 118.

¹² İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yay., Ankara 2010, s. 289.

¹³ N. Yaşar Aşıkoğlu "Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi", Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 220.

¹⁴ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 221.

YÖK Genel Kurul kararıyla bu bölümler tekrar İlahiyat Fakültesi programına aktarılmıştır. 2011 yılında atılan önemli bir adımla, birçok üniversiteye İlahiyat Fakültesi veya benzeri olan İslami İlimler Fakültesi açılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda İlahiyat Fakültelerinin sayısı 70'in üzerine çıkmıştır.¹⁵

Türkiye'de cumhuriyet sonrası din eğitimi ve öğretimi uygulamaları açısından önemli bir dönüm noktası ise 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Bu kanun ile 4+4+4 eğitim-öğretim sistemine geçilmiş olup Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, ilköğretimin 4. sınıfı ve ortaöğretimin bütün sınıflarında haftada 2 saat okutulurken, lisede ise bütün sınıflarda zorunlu olarak haftada bir saat okutulmaya başlanmıştır.¹⁶

Yine Cumhuriyet sonrası önemli eğitim-öğretim faaliyetlerinden bir diğeri de yaygın din eğitimi uygulamalarıdır. Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin de büyük önem verdiği halkın eğitimi çalışmaları bu bağlamda bize önemli derecede kaynaklık teşkil etmektedir.

Bu faaliyetlerin en önemlilerinden birisi aile kurumudur. Aile kurumu ile birlikte yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yürütüldüğü bir diğer kurum, camilerdir. Camilerin süreç içerisinde yeterli olmamasından ötürü zaman içerisinde Kur'an kursu diyebileceğimiz kurumlar ihdas edilmiştir.

Araştırmamızın önemi ise din eğitimi ile ilgili önceki gelişmelerin yanında 4+4+4 eğitim sisteminin bu çalışmamızda yer almasıdır. Yine Kur'an-ı Kerim'in ilk inen âyetinin "oku" ilahi emrini ihtiva etmesi ve birçok âyetin akletmekten, ilimden, teknikten ve eğitimden bahsetmesi, ayrıca Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üzerinde durduğu en önemli hususlardan birisinin eğitim ve öğretim olması İslam dininin bu konuya ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır. Kur'an'ın eğitim-öğretimle ilgili bu emri gereği Peygamberimiz de Kur'an-ı Kerim'in âyetlerini vahiy yoluyla alıp öğrenmiş ve insanlara önce kendisi yaşayarak örnek olmuştur. Bütün bunlar İslam Dini'nin ilim dini olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İşte bizde bu çalışmamızda insan hayatı için önemli olan din eğitiminin cumhuriyet öncesi ve sonrası geçirdiği aşamaları ortaya koymaya çalıştık.

¹⁵ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 222.

¹⁶ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 119-120.

2. Araştırmanın Amacı

İslam dini, insanları hem bu dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi gaye edinen bir dindir. Zorluk ve problemlerle dolu dünya hayatı boyunca inanan insanın moral ve huzur kaynağı olan İslam dini, aynı zamanda kişiyi ölüm ya da yok oluş korkusu karşısında teselli etmekte ve onun hayatına bir anlam kazandırmaktadır.

Müslüman bireylerin davranışlarında etkin bir rol oynayan İslam dininde sıkça vurgulanan iyilik, dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve kardeşlik gibi son derece önemli olan ilkelerin din eğitimi yoluyla bireylere doğru bir şekilde öğretilmesi, sosyal huzursuzluk ve ahlaki çöküntü gibi nedenlerden kaynaklanan çatışma eğilimlerinin durması bakımından önemli bir fırsattır.

Din eğitimiyle ilgili yapılan bu vurgudan hareketle araştırmamızın amacı; Eğitim tarihi bağlamında Türkiye’de cumhuriyet öncesi ve sonrası din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını ortaya koyarak bir araya toplamaktır. Buna paralel olarak İslam dininin ve Hz. Peygamberin din eğitimi ve öğretimine verdiği önem ortaya konulacaktır. Din eğitiminin cumhuriyet öncesi ve sonrası geçirdiği aşamalar öncelikli amacımız olacaktır. Bütün bu gelişmelerden sonra din eğitimi açısından önemli olan 4+4+4 eğitim sistemiyle beraber günümüzdeki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarının son şekli ortaya çıkacaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı ise, Türkiye’de cumhuriyet sonrası din eğitiminin işleyişini etkileyen önemli tarihleri göz önünde bulundurarak, din eğitiminin hangi süreçten geçtiğini irdelemek suretiyle araştırmacıların istifadesine sunmaktır.

3. Araştırmanın Metodu

Araştırmayı yaparken ilk olarak cumhuriyet öncesi din eğitimi ve öğretimi uygulamaları hakkında bilgi vererek Sıbyan mektepleri ve medreselerin din eğitimindeki yerlerini açıkladık. Çünkü cumhuriyet sonrası din eğitimi ve öğretimi cumhuriyet öncesi din eğitimi ve öğretiminin devamıdır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın devlet geleneğinden istifade ederek kurulup geliştiği gibi, eğitim sistemini de özellikle son dönem Osmanlı eğitim sisteminden almıştır.

İkinci bölümde, Cumhuriyetin ilanı olan 1923’ten başlayıp 1949 arası din eğitimi ve öğretimi uygulamalarının üzerinde durduk. Din eğitimi açısından önemli olan

tarihleri göz önünde bulundurarak 1923-1933 arası din eğitimi ve öğretimi uygulamaları ile 1933-1949 arasını ayrı ayrı ele almaya çalıştık.

Üçüncü ve son bölümde ise, 1949'dan günümüze kadar örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını irdeleyerek 4+4+4 eğitim sistemiyle Türkiye'nin din eğitimi açısından gelmiş olduğu son noktayı ortaya koyduk. Yine bu bölümde din eğitimi açısından önemli olan yaygın din eğitimini ele alarak yaygın din eğitiminin yapıldığı aile, Cami-Mescit ve Kur'an Kursları'nı inceleyerek geçirdikleri aşamaları ile yaygın din eğitimine katkılarını ortaya koymaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

1.1. SIBYAN MEKTEPLERİ

“Sıbyân”, Arapça bir kelime olan “sabi”nin çoğuludur.¹⁷ Küçük erkek çocuk anlamındadır. O halde “Sıbyan Mektebi”, küçük erkek çocuklar için açılmış okul demektir. Ancak, ismini erkek çocuktan almasına rağmen, sıbyan mekteplerinde kız çocuklarının da eşit şartlarda okutuldukları kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti’nin eğitim-öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir önceki kademesini teşkil eden mekteplerdir. Osmanlı’nın medrese öncesi ilköğretim seviyesindeki okullarına genel olarak “sıbyan mektebi” veya “mahalle mektebi” denilmektedir. Sıbyan mekteplerine “mekteb” veya “kuttab”, yoksul çocuklar için açılanlara da “kuttâb-ı sebîl” veya “mekteb-i sebîl” de deniyordu. Bu okullar, Selçuklulardan ve diğer İslam ülkelerinden devralınmış, bu okullara “Daru’t-Ta’lîm”, “Mektebhâne”, “Muallimhâne” veya “Dâru’l-İlm” de denildiğini görüyoruz.¹⁹

Hemen her mahallede bulunduğu için bu okullara “Mahalle Mektepleri” denildiği gibi taş bina olarak inşa edildiği için “Taş Mekteb” de denilmiştir. Bu okulların örgün eğitimin ilk basamağını oluşturduklarını söyleyebiliriz. Sıbyan mektepleri, okuma-yazma, bazı temel dinî bilgiler ve basit hesap işlemlerinin verildiği ilkokullardır. Bu kurumlarda okuma-yazmanın yanında ahlâkî değerler ve terbiye verilmesi de amaçlanıyordu. Osmanlıların eğitimdeki temel düşünceleri, çocuğu kötülüklerden sakındırmak ve iyiliğe sevk etmektir.²⁰

Sıbyan Mektepleri’nin önceki durumuna baktığımızda bu okullarda özel olarak yetiştirilmiş öğretmenler olmadığı gibi, “okul” denebilecek binalar da yoktu. Öğrencilerin mescitleri kirletebilecekleri düşüncesiyle buralarda öğrencilere yer verilmeyince bu okullar özel evlerde, mescit ve camilerin kenar bölümünde yer bulmuş,

¹⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2010, s. 1107.

¹⁸ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2012)*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012, s. 65.

²⁰ Zülfü Demirtaş, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *FÜSBED*, Sayı: 17 (1), Şanlıurfa 2007, s. 174.

her mahallede ve hemen hemen her köyde açılmışlardır. Bu okullar, bizzat devlet tarafından yaptırılmayıp padişahlar, sadrazamlar, vezirler gibi devletin üst kademesinde yer alan kişiler, ilim sahipleri veya halk arasındaki maddî gücü iyi olanlar tarafından yaptırılırdı.²¹

“Mekteb” denilen ilköğretim kurumlarının öğreticileri arasında ilk sırayı “muallim” almaktadır. Muallim, çocuklara Kur’ân-ı Kerim okumayı, dini bilgileri ve yazmayı öğreten, bu eğitim-öğretimi belli bir müfredat dâhilinde yapan ve bunun karşılığında ücretini mektebin bağlı olduğu vakıftan alan kişidir.²²

Muallimlerin yetiştirilmesini öngören bir programın Fatih Sultan Mehmet devrinde yürürlüğe girdiğini görüyoruz. Fatih’in yaptırdığı bu programa göre, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde sıbyan mektebi öğretmeni olmak isteyen öğrenciler genel medrese programlarından ayrı bir program izleyecek ve bu programda Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi vb. dersler bulunacak, ancak Fıkıh gibi medreselerin en temel ve zor derslerinden biri yer almayacaktır.²³

Ancak, Fatih’ten sonra bu tertibin kalktığını görmekteyiz. Bunun üzerine medrese mezunlarına muallimlik yapabilme imkânının getirilmesiyle muallim sayısı kısa zamanda artmıştır. Muallimlerde bu işi yapabilmeleri için bir takım özellikler aranmıştır. Bunlar; sâlih, ilim sahibi, muttaki, yumuşak huylu, terbiye edici olmaktır. Ayrıca muallimlerin, dinin yüce değerleriyle ahlâklanmış, yaptığı işte Allah (c.c.) rızasını gözeten, içten davranan, insanlara nasihatten geri kalmayan, halkın elinde olana tamah etmeyen, derslerine devam etmeyi esas alan bir özelliğe sahip olması da istenmiştir.²⁴

Çocukların sıbyan mektebine başlama yaşı, 5-6 civarında, bitirmeleri ise 13-15 yaşları arasında, yani buluğ çağına kadardı. Sıbyan mektebine başlama anı ise, özellikle Osmanlılarda “amin alayı” denilen, çocukların ve öğretmenlerin katıldığı, ilahiler okuyarak o yerleşim yerinde yürüyüş yapılan bir törenle olurdu.²⁵

²¹ Fahrettin Bozdağ, “Sıbyan Mektepleri ve Eyüp’teki Sıbyan Mektepleri”, *Eyüp Belediyesi Kültür Yay.*, Sayı: 26, İstanbul 2004, s. 124.

²² Fahrettin Bozdağ, *a.g.m.*, s. 125.

²³ Fahrettin Bozdağ, *a.g.m.*, s. 125-126.

²⁴ Fahrettin Bozdağ, *a.g.m.*, s. 126.

²⁵ Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 116.

Mekteplerdeki öğretimin temel amacı, Kur'an'ın doğru bir şekilde öğretilmesi ve tecvide uygun bir eğitim verilmesiydi denebilir. Bu konu, mükellefiyet çağında devreye girecek ibadetlerde okunması gereken ayet, sûre ve duaların hatasız bir şekilde öğretilmesini amaçladığı için pratik bir değere sahiptir. Mekteplerde olmaması düşünülemeyen diğer bir ders de yazının öğretimiydi. Bu okullarda sadece yazı öğretilmesiyle yetinilmemekte, güzel yazı yazılmasına itina gösterilmekteydi. Yazıya ilaveten, basit aritmetik kurallar ve özellikle dört işlem de öğretilmekteydi.²⁶

Sıbyan mektebi öğretmeni olabilmek için aşağıda belirtilen kişilerden biri olmak yeterliydi.

- Cami imamı veya müezzini olmak,
- Biraz okur-yazar, orta yaşlı veya ağırbaşlı olmak,
- Ölen bir öğretmenin uygun nitelikleri taşıyan oğlu olmak,
- Hafız olmak veya okumuş kadın olmak.²⁷

Osmanlıda yer alan tüm müslüman toplumlarda, sıbyan mekteplerinin temel dersi, genellikle Kur'an'ın, anlamı açıklanmadan, yalnızca okunuşunun öğretilmesi şeklindeydi. Osmanlı sıbyan mekteplerinde çocuklara ayrıca temel dini bilgiler ve uygulamalar, ahlak bilgileri, ibadet ve yetenekli çocuklara anne babalarının isteği üzerine hafızlık da yaptırılıyordu.²⁸

19. yy.a gelindiğinde 1824'te II. Mahmut, yayınladığı bir fermanla ilköğretimi "mecburi" yapmış ve "her şeyden evvel dinî zaruretlerin öğretilmesi" sınırlarına sıkıştırmıştır. İlköğretimi zorunlu hale getiren padişah fermanı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilgili uğraşlar, Rus ve Mısır savaşları gibi nedenlerden dolayı, İstanbul'da bile 1839'a kadar yeterince uygulanamamıştır.²⁹

1845 yılında eğitimle ilgili önemli adımların atıldığını görmekteyiz. Çünkü eğitim işlerini görüşecek bir "Geçici Eğitim Kurulu" (Meclis-i Maarif-i Muvakkat) oluşturulmuş ve bu kurul, eğitim sistemini ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite olarak basamaklandırmıştır. Kurul, ayrıca kalıcı bir "Eğitim Kurulu" (Meclis-i Maarif-i Dâimî)

²⁶ Fahrettin Bozdağ, *a.g.m.*, s. 128.

²⁷ Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 143.

²⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 88.

²⁹ Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 142-143.

kurulmasına da karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda 1846 yılında kalıcı bir “Genel Eğitim Kurulu” (Meclis-i Maarif-i Umûmiye) kurulmuştur. Kurul, ilköğretimin sıbyan derecesinde zorunluluğu, dayanın eğitim kurumlarından kaldırılması, ilkokulu bitirme sınavlarının konulması ve başarıların ortaokula (rüşdiye) alınması gibi önemli kararlar alan, devlet kurumları içinde doğrudan doğruya ve sürekli olarak eğitim işlerini düzenlemekle ilgili ilk kurul olmuştur. Bu doğrultuda görev yapacak olan “Okullar Genel Müdürlüğü” (Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti) ise 8 Kasım 1846 tarihinde kurulmuştur.³⁰

1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı, eğitim işlerinin daha derli toplu ve ciddi biçimde yürütülmesini kapsamakta ve “Bakanlar Kurulu” (Meclis-i Vükelâ) içinde bir de “Eğitim Bakanı” (Maarif Nâzırı) bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bu karar doğrultusunda 17 Mart 1857 tarihinde “Eğitim Bakanlığı” (Maarif-i Umûmiye Nezâreti) kurulmuş ve bakanlık düzeyinde ilk eğitim örgütü oluşmuştur. İlk Milli Eğitim Bakanı Abdurrahman Sami Paşa (1857-1861) ve ilk müsteşar da bilim adamı Hayrullah Efendi’dir.³¹

Eğitim tarihinde, eğitimi düzenleyen ilk kapsamlı metin Eğitim Bakanı Saffet Paşa’nın öncülüğünde hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli Genel Eğitim Tüzüğü’dür (Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi). Bu nizamname ile teftiş ve değerlendirmeye ilişkin esaslar, eğitim hakkı, eğitim yönetimi, okul kademelerinin belirlenmesi, eğitim ödenekleri, öğretmen yetiştirme ve yerleştirme, taşra örgütü ve sınav sistemleri gibi konular yer almaktadır.³²

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nde geçen ilköğretim zorunluluğu 1876 tarihli Kânûn-i Esâsî’de (Anayasa) yer almış ve bu tarihten itibaren de daha sonraki anayasalara da geçmiştir.³³

1913’te Tedrîsât-ı İbtidâiye Kânûn-ı Muvakkat’i (İlköğretim Geçici Yasası) çıkarılmış ve 1961 yılına dek bu geçici yasanın birçok maddesi yürürlükte kalmıştır. Yasa, ilköğretimin zorunlu ve Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmiye’de parasız olduğunu hükme bağlamıştır. O zamana kadar İbtidâî ve Rüşdî adlarıyla mevcut olan okullar

³⁰ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 191.

³¹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 192.

³² Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 159.

³³ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 223.

birleştirilmiş ve Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmiye adını almıştır. İlköğretim bu şekilde altı yıl olarak tespit edilmiş ve her biri iki yıl süreli üç devreye ayrılmıştır.³⁴

II. Abdülhamit döneminden itibaren Osmanlı ilkokullarında “Usûl-ü Cedîde” tartışması başlamış ve yeni açılan okullara “mekâtib-i ibtidâiye” (ibtidaî mektepler) ve “usûli cedîde mektepleri” denilmiştir. Bu okullar Maarif Nezareti’ne bağlanarak eğitim süreleri üç yıl, köy okullarının eğitim süreleri ise dört yıl olarak belirlenmiştir. Evkaf Nezareti’ne bağlı olan ve eski durumunu koruyanlara ise ya yine “sıbyan mektepleri” ya da “usûl-i atika mektepleri” denmeye devam edilmiştir.³⁵

Maarif nezaretinin ilköğretimdeki düzenlemeleri bu okulları hemen hiç etkilememiş, bunların öğretmenleri, eğitim ve öğretimdeki yeni gelişmelere ya kayıtsız kalmış ya da onları engellemeye çalışmıştır. Eski ve yeni usul ve öğretim metodu karşısında ilkokul öğretmenleri arasında sert çekişmeler olmuştur. Yönetim yeni usul taraftarlarını tutunca, eski usul taraftarları da vakıflara sığındılar. O zaman Rusya yönetimindeki Türk topraklarında yankılanan hattâ esas gelişimini, mücadelesini orada sürdüren ilköğretimdeki bu usul-ü cedîde, o zaman bize göre yeni, ama Avrupa’nın çoktan terk ettiği eski metottu.³⁶

II. Abdülhamit döneminde başlayan Usul-ü Cedîde tartışmasının ana esaslarının şunlar olduğunu görüyoruz;

- İlkokul, medreseden ayrılacak,
- İlkokulların kendilerine ait öğretmenleri olacak,
- Öğretmen sadece hediye değil maaş da alacak,
- Okuma-yazma öğretiminde heceleme usulü terk edilecek ve “usul-ü saftiye” veya “meddiye” denilen yeni usul okuma getirilecek,
- Usûl-ü Cedîde ile kızlara yazı öğretilcek ve kızlar için de ayrıca ilkokullar açılacaktır.³⁷

Sıbyan mektepleri, programlarında ve çalışmalarında zaman içerisinde değişiklikler yapılmak suretiyle Cumhuriyet Dönemi’ne kadar varlığını sürdürmüştür. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet kurulduğunda, Osmanlı Devleti’nden kalan medreseler ve

³⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 268-269.

³⁵ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 207-209.

³⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 226.

³⁷ Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 143.

sıbyan mektepleri gibi geleneksel okulların yanında Batılı tarzda açılmış Rüşdiye, İdadi, Sultani gibi ortaöğretim ve İptidaî ilköğretim kurumları ile azınlık ve yabacılara ait okullar da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kurumlar milli bir amaç gütmekten çok, birbirine zıt görüşlü insanlar yetiştiriyordu. Ülkedeki öğretim dağınıklığını gidermek ve birliği sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'te 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanunla, ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmış, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti ya da özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Böylece bütün eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak öğretimin tek elde yürütülmesi sağlanmış, Türk eğitim tarihinde en uzun süre yaşamış olan medreseler ve sıbyan mektepleri de böylece kapatılmıştır.³⁸

1850'lerden itibaren devlet ilköğretim kademesini denetim altına almak için pek çok girişimlerde bulunmuş ve reform yanlılarına destek vermiş ise de imparatorluğun yıkılmasına dek ilköğretim tam olarak denetim altına alınamamıştır. 19. yüzyıldan itibaren eğitimin kurumsallaşması çabaları başlamış ve bir bakanlık örgütü ortaya çıkmıştır. Daha sonra ilköğretim, orta ve yüksek öğretim genel müdürlükleri kurulmuş, böylece aşamalı bir şekilde örgüt yapısı oluşmaya başlamıştır. Sıbyan mektepleri zamanla toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyince iyileştirilmek istenmiş, ancak bu okulların Vakıflar Bakanlığı'na bağlı olmasından dolayı, bunun yapılması mümkün olamamıştır. Bunun üzerine bir "Usûl-ü Cedîde" tartışması başlamış, yeni açılan okullara "Usûl-i Cedîde Mektepleri" denilmiş ve bu okullar Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.³⁹

Eğitim Bakanlığının ilköğretimdeki düzenlemeleri sıbyan mekteplerini hiç etkilememiş, bunların öğretmenleri, eğitim ve öğretimdeki yeni gelişmelere ya kayıtsız kalmış ya da onları engellemeye çalışmıştır. Sıbyan mektepleri, programında ve çalışmalarında yapılan değişikliklerle ancak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar varlığını sürdürmüş ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile kapatılarak son bulmuştur.⁴⁰

³⁸ Zülfü Demirtaş, *a.g.m.*, s. 181.

³⁹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 207-208.

⁴⁰ Zülfü Demirtaş, *a.g.m.*, s. 182.

1.2. MEDRESELER

1.2.1. Medrese Kavramı

Arapça’da “Derase” kökünden gelen “medrese” kelimesi, talebenin ders okuyup ilim öğrendiği ve yatıp kalktığı yer manasına gelmektedir.⁴¹ Bununla beraber daha ziyade Sıbyan Mektebi’nin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil müesseselerine delalet etmektedir denilebilir.⁴²

Medreselerin, umumiyetle bir dersane ve etrafında yeteri kadar yer alan talebe hücrelerinden meydana geldiğini görmekteyiz. İslam dünyasında medreselerin başlangıcından itibaren medrese binalarına müessesenin mali durumuna göre imaret, kütüphane, hamam gibi diğer müesseseler de ilave edilmiştir.⁴³ Zaten Osmanlı lügatlerinde de medrese daha çok İslami ilimleri okuyan talebelerin yatıp kalktıkları ve tahsil için çalıştıkları vakıf odalarının bulunduğu bina olduğu kaydedilmektedir.⁴⁴

1.2.2. Medreselerin Kısaca Tarihsel Süreci

Tarihin ilk devirlerinden itibaren dünyanın hemen her tarafında varlığını sürdüren çeşitli uygarlıkların, eğitim-öğretim işi ile meşgul olduğunu görmekteyiz. İslam Dünyası’nın gelişen eğitim-öğretim sistemlerinden etkilenmesi ve aynı faaliyeti sürdürmesi doğal görülmelidir. Çeşitli kültür dairelerinde ibadethanelerin etrafında kurulan ve gelişen eğitim-öğretim kurumları, doğal olarak birbirlerini etkilemiş veya birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu itibarla İslam eğitim-öğretim kurumlarının kendilerinden önceki eğitim sistemlerinden etkilendikleri söylenebilir.⁴⁵

Bunun yanında ilk devir İslam eğitim ve öğretim müesseselerinin dış etkenlerden çok fazla etkilenmeden geliştikleri görülmektedir. Evs ve Hazrec kabilelerinin yaşadığı Medine’de okur-yazar oranı oldukça düşük olmakla birlikte Mekke de, Medine’den pek farklı bir durumda değildi. İslam’ın doğuşu sırasında

⁴¹ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 693.

⁴² Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul 2012, s. 42.

⁴³ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁴ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 693.

⁴⁵ Abdurrahman Okuyan, “Eğitim-Öğretim Kurumu Olarak Tarihsel Süreçte Medreseler”, *Cemre Aylık İlmî Edebi Kültürel Dergi*, ISSN: 1303-9849, Sayı: 98, Trabzon 2009, s. 31.

buradaki okur-yazar sayısının 17 civarında olduğu dile getirilmekte ve büyük çoğunluk tarafından kabul görmektedir.⁴⁶

Hız. Peygamber Mekke’de Erkam’ın evinde Kur’an öğretimiyle, eğitim-öğretim faaliyetine başlamış hicretten iki yıl önce Medine’ye bir Kur’an öğreticisi göndermiş, 622 yılındaki hicretten hemen sonra da Medine’de bir mescit inşa ettirerek bu mabedin bir kısmını eğitim-öğretim merkezi (Suffa/Zulle) haline getirmiştir.⁴⁷

Mescit ve camiler önceleri ibadet yerleriydi. Müslümanların sayıları artmaya başlayınca, camilerde ders gurupları kümeleşmeye başladı. Camilerde ibadet edenlerin sayısının artması, ibadet edenlerin ders yapan öğrencilerin sesinden rahatsız olmaları gibi önemli etkenler, camilerin hem ibadet hem de ders görevlerini beraberce yürütemez hale gelmesine neden olmuştur.⁴⁸

Peygamberimiz döneminde eğitim yuvası olan Suffa’nın yeterli gelmemesinden dolayı Medine’nin çeşitli bölgelerindeki mescitleri ve bunların dışındaki bazı yerleri eğitim-öğretim merkezi haline getirdiğini kaynaklardan biliyoruz.⁴⁹

Daha ilk devirlerden itibaren çocukların eğitim-öğretimi, onların cami ve mescitleri temiz tutamayacakları düşüncesiyle, ibadethanelerin dışına taşınmaya başlanmıştır. Emevîler döneminde bu küçük çocuklar için özel okullar açılmıştı. VIII. Asırda üç bin talebeyi barındıran Belhli Ebu’l-Kâsım Dehhak’ın kurduğu mektep, ilk örneklerden kabul edilir. Bu müesseselere “küttâb” ve “mekteb” adı verilirken hocalıklarını da “muallimler” yapardı.⁵⁰

Ayrıca ders programlarının genişlemesi, artan İslâmî ilimlerin belli bir düzen içinde öğretilmesi gerekliliğinin ortaya çıkması eğitimin, ibadet yerlerinin dışına taşınmasını zorunlu hale getirdi.⁵¹

Yetişkinlerin eğitim ve öğretimine ayrılan cami dışı kurumların ilk örneklerine Abbasiler döneminde rastlamaktayız. Halife Me’mun (813-833) devrinde Bağdat’ta 832 yılında “Beytu’l-Hikme” adlı mektep kuruldu ve bu kurumun başına Yahya b. Mâsiveyh getirildi. Bu okulların en önemli özelliklerinden birisi Arap, Yahudi ve

⁴⁶ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, a.y.

⁴⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, İstanbul 1969, s. 74.

⁴⁸ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri 2*, İstanbul 1984, s. 2.

⁴⁹ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, s. 32

⁵⁰ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 4.

⁵¹ Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s. 2.

Hristiyan ilim adamlarının bu okullarda beraber çalışmasıydı. Bu ilim adamları alanlarındaki çeşitli eserleri Arapçaya çeviriyorlardı. Burası sadece bir çeviri merkezi değil, yüksek seviyede bir eğitim-öğretim faaliyetine merkezlik ediyordu. Yine Bağdat'ta “Beytu'l-İlim” ve “Dâru'l-İlim” adlı eğitim-öğretim kurumları, medreselerin doğuşunda önemli etken olmuşlardır.⁵²

İslâm Eğitim Tarihinde ilk medresenin nerede, ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıktığına dair kesin bir bilgiye ulaşamadığımızı söyleyebiliriz. Fakat medreselerin ortaya çıkış yerinin miladi dokuzuncu yüz yılın sonlarına doğru Horasan ve Türkistan bölgelerinin olduğu söylenilmektedir.⁵³

Abbasilerin ilk devirlerinde “medrese” kelimesinin kullanılmadığı görülmekle beraber, medreselerin ilk olarak devlet eliyle kurulmaları ve kurum olmaları X. asırda Karahanlılar zamanında meydana gelmiştir. İslam tarihçilerinin medreselerin ilk kurucusu olarak Nizâmülmülk üzerinde ittifak ettikleri ileri sürülse de, daha önce Ebû Hâtimu'l-Bustî kendi kütüphanesini medrese haline getirmiş, yanına da yabancı talebelerin barınacakları bir yer yaptırmıştır. Nişabur'da şafi fakîhi en-Neysaburî için de bir medrese yapılmıştı. Ebû Aliyyu'l-Museyni'nin fıkıh kürsüsü, “el-Medresetu'l-Ehliyye” denilen hususi medreseleri teşkil ediyorlardı ki, bunlar, o devirde yaygın olan Şiilik cereyanına karşı Sünniliği müdafaa için kurulmuş müesseselerdi. Bu ifadelerde de görüldüğü gibi, medreselerin doğuşunda Sünni-Şii çatışmasının da müessir olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

Medrese teşkilatının kuruluş gelişmesinde en büyük pay şüphesiz, Büyük Selçuklulara aittir. Medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması, tahsilin ücretsiz olması ve medrese teşkilatının en ufak ayrıntısına kadar tespiti, Selçukluların eseri görünmektedir.⁵⁵ Kurdukları medreseleri, hem ilmin gelişmesini sağlamak, hem ilmiyye mensuplarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmak, hususiyile Fatımîlerin Şiilik propagandaları ve diğer Râfîzî düşüncelere karşı Sünnîliğin müdafaaası gayesiyle tesis etmişlerdir.⁵⁶

⁵² Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 5.

⁵³ Ersoy Taşdemirci, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, *EÜSBED*, Sayı: 2, Kayseri 1988, s. 269.

⁵⁴ Cahit Baltacı, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁵ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁶ Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 8-9.

Selçuklularda ilk medrese, Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da, 1046'da Saraçlar Pazarı'nın yakınında kuruldu.⁵⁷ Sultan Alparslan ve Melikşah'ın vezirliğini yapmış olan Nizamü'l-Mülk, Bağdat'ta ilk medresesini inşa ettirmiştir. Medresenin ilk müderrisi, Ebû İshak Şirâzî olmuş ve eserleriyle Osmanlı medreseleri üzerinde tesiri olan Sadettin Taftazânî, burada müderrislik yapmıştır.⁵⁸

Bu medrese Dicle kenarında inşa edilmiş ve inşası iki yıl sürmüştür. 1066-67'de öğretime başlayıp, inşası için yüz bin dinar harcanmıştır. Nizamü'l-Mülk, daha sonra, Belh, Nişabur, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Taberistan, Musul gibi merkezlerde medreseler yaptırmıştır. Burslu ve yatılı olan bu medreseler herkese açık, örgün ve parasızdı.⁵⁹

Büyük Selçuklulardan sonra medrese tesisi bütün İslam dünyasında bir gelenek haline geldi. Teşkilat ve işleyiş bakımından Nizamiyeler örnek alınarak köylere varıncaya kadar medreselerin açılması her tarafta yaygınlaşmıştır.⁶⁰

Eyyübîler döneminde de medrese açılması geleneği devam etmişti. Sultan Selahaddin Yusuf b. Eyyüb b. Şâdî, Kahire'de bir medrese ve şehirde de bir Dâru's-Şifa açmıştır. Endülüs Emevîleri de medrese ve çeşitli eğitim kurumları tesis etmişlerdi. III. Abdurrahman (912-961), sadece Kurtuba'da fakir çocukların eğitimi için 27 adet eğitim kurumu açmıştır. Gerek yapı ve gerekse teşkilat bakımından Anadolu Selçukluları ile Anadolu'nun muhtelif yerlerine hakim Türkmen Beyleri de medreseler açmışlardır. II. Kılıçarslan zamanında Konya'da inşa edilen Said Altun Aba Medresesi bunların en eski olanıdır. Sırçalı, Karatay, Hatuniyye medreseleri en meşhur olanlarındandı.⁶¹

Medreselerin, dersaneleri, öğrenci yurtları, mescitleri, uygulama hastaneleri, hamamları, mutfakları ve kütüphaneleri ile tam bir üniversite olduğunu görüyoruz.⁶²

Büyük Selçuklulardan sonra da medrese kurma faaliyetleri durmaksızın devam etmiştir. Endülüs'te, Anadolu Selçuklularında, Beylikler ve nihayet Osmanlılar zamanında medreseler kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

⁵⁷ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 273.

⁵⁸ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, s. 32.

⁵⁹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1993, s. 16.

⁶⁰ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, a.y.

⁶¹ Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 9.

⁶² Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 116.

Selçuklu Devleti'nin öncülüğünden sonra, İslâm dünyasının hemen hemen her yerinde sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar medrese açma hususunda birbirleriyle yarışmışlardır. 1234 yılında Halife el-Mustansır, dört mezhebe mensup olan insanlara uygun olan el-Mustansiriyye Medresesi'ni kurmuştur.⁶³

Musul ve Şam çevresinde Nûreddîn Zengî, Endülüs'te de Emevîler tarafından medreseler yaptırılmıştır. Timur'un torunu Uluğ Bey döneminde Semerkant'ta ilmi hayat en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bilhassa Kadızâde'nin yetiştirmelerinden olan Ali Kuşçu, Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'a gelerek, Osmanlı eğitimine önemli katkılarda bulunmuştur.⁶⁴

Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra kurulan Osmanlı Devleti, Selçuklulardan aldığı medrese kültürünü geliştirerek devam ettirmiştir. Osmanlılarda ilk medrese, 1330 yılında Gazi Orhan Bey tarafından İznik'te yapılmış ve buraya ilk müderris olarak Türk âlim ve mütefekkirlerinden Şerefuddîn Dâvûd-i Kayseri tayin edilmiştir.⁶⁵

1363 yılında Edirne'nin alınmasından sonra fütuhatin Balkanlar'da yayılması için devlet merkezi Edirne'ye nakledilerek buralarda çeşitli İslam tesisleri yapılmıştır. Osmanlıların ilk bir buçuk asır içerisinde yaptırdıkları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemli olanları İznik, Bursa ve Edirne'de kurulan medreselerdi. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırmış olduğu Sahn-ı Seman medreseleri Osmanlı topraklarındaki medrese teşkilatında bir yenilik getirdi; çünkü bu yeni medrese İlahiyat ve İslam Hukuku fakülteleri anlamına geliyordu. Fatih'in medreselerinden sonra Osmanlı medreseleri buna göre yeniden düzenlendi.⁶⁶

Osmanlılardan önceki İslam medreselerinde olduğu gibi Osmanlı medreselerinde de gaye ve görülen hizmetler bakımından umumi ve ihtisas medreseleri olarak branşlaşmaya gidildiğini görmekteyiz.⁶⁷

⁶³ Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 9-11.

⁶⁴ Saffet Bilhan, *Eğitim-Bilim-Sanat*, Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1988, s. 54.

⁶⁵ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, s. 33.

⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîyye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 2-3.

⁶⁷ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, s. 34.

İslami ilimlerle, İslam dünyasına dışarıdan giren ilimlerin belirli ölçülerde okutulduğu medreseler, umumi medreselerdir. Müftü, kadı ve müderris yetiştirmek üzere Osmanlı memleketlerinin köylerine varıncaya kadar her yerde açılmışlardır.⁶⁸

Özel eğitim için açılmış olup, ya İslami ilimlerden birini ya da ulûm-i dâhileden birini öğretmek için kurulan medreseler de ihtisas medreseleridir.⁶⁹ İhtisas medreseleri de Dâru'l-Hadîs, Dâru't-Tıbb ve Dâru'l-Kurrâ gibi üç guruba ayrılmıştır.⁷⁰

Medreselerde eğitim veren öğretim görevlileri, Müderris, Muîd ve Mufid adındaki öğretmenlerdir. Eğitim alan öğrenciler ise Öğrenci-i Ulûm, Dânişmend ve Mulâzım adındakiler de medreselerde eğitim alan kişilerdir.⁷¹

“Müderris”, medrese veya camide talebeye ders veren kimselere denir. Medreselerde öğretim üyeliği yapan hocalara müderris unvanı verilmiştir.⁷²

Müderris olabilmek için icazet, mülâzemet ve berat sahibi olmak gerekirdi. Tek dersaneli medreselerde bir, Sahn-ı Seman ve Süleymaniye gibi birden fazla dershanesi olan medreselerde her dersane için bir müderris görev alırdı.⁷³

“Muîdler”, müderris yardımcısı idiler. Dersi müzakere ile tekrar ederlerdi. Her medresede bir muîd kadrosu vardı, en liyakatli dânişmendlerden seçilen muîdler, dersi müzakere edip tekrarladıkları gibi, öğrencilerin gözetimiyle de ilgileniyorlardı.⁷⁴

“Mufid” ise Mısır medreselerinde okutulan derste önemli bir konunun ve bir sorunun öğrencilere anlatılmasını ve açıklanmasını sağlayan öğretim elamanına verilen addır.⁷⁵

“Talebe-i Ulûm”, medrese öğrencilerini genel olarak kapsayan isime verilen addır. Sahn-ı Seman medresesinde okuyan öğrencilere “dânişmend”, Selçukluların medrese öğrencilerine genel olarak fakih, “mulâzım” denirdi.⁷⁶

⁶⁸ Cahit Baltacı, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁹ Abdurrahman Okuyan, *a.g.m.*, s. 35.

⁷⁰ Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yay., İstanbul 2012, s. 22.

⁷¹ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 53-58.

⁷² Fikret Karaman-İsmail Karagöz-İbrahim Paçacı-Mehmet Canbulat-Ahmet Gelişgen-İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2006, s. 417; Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, 827. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012, s. 498.

⁷³ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 49.

⁷⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, a.y. ; Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 788.

⁷⁵ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 56.

⁷⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 68.

Medreselerde okutulan derslere baktığımızda ise nakli ilimlerin yanında akli ilimlerin de okutulduğunu görmekteyiz. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Belağat, Mantık, Heyet ve Sarf-Nahiv gibi dersler, medreselerde okutulan derslerden bazılarıdır.⁷⁷

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da inşa ettirdiği ve 1470 yılında öğretime başlattığı Sahn-ı Semân'la Osmanlı medreseleri olgunluk dönemine ulaşırken, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1557'de öğretime açtığı Süleymaniye Medreseleri ile bu alanda zirveye ulaşmıştır.⁷⁸

Ancak medreseler, zaman geçtikçe bu gelişmişliğini koruyamayacak ve yavaş yavaş kapanmaya gidecektir. XVII. asırdan itibaren medreselerde başlayan gerileme, II. Abdülhamit devrinden itibaren gelişen modern eğitim sistemlerine karşı cevap veremeyince kapatılması zorunlu hale gelmiştir diyebiliriz. Böylelikle 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile medreseler kapatılmış ve ülkedeki tüm eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

1.2.3. Medreselerin Din Eğitimindeki Yeri

Osmanlılar ve Selçuklularda din eğitimi açısından önemli bir yeri olan medreselerin kuruluş amacının sadece eğitim-öğretim olduğunu söyleyebiliriz. Camide de din eğitimi verilebilir ancak cami aynı zamanda ibadet yapılan bir yerdir.

İslâm dünyasında, medreselerden önce, eğitim-öğretim faaliyetleri, mescit, cami, bilginlerin evleri, saray, kitapçı dükkânı gibi değişik isim ve özellik taşıyan yerlerde yapıldı. Özellikle mescit ve camiler, dinin akidelerinin öğretildiği yerler olarak kullanıldığı gibi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerler olarak da kullanılmaktaydı.⁷⁹

Medreselere ihtiyaç duyulmasının nedenlerine baktığımızda ise din eğitimi vermek için kurulduğunu söyleyebiliriz. Medreselerin kurulmasına zemin hazırlayan nedenleri ise şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Mescit ve camilerde yapılan dersler sırasında orada ibadet yapmak için gelen insanların rahatsız olmasından dolayı eğitim tam manasıyla verilmemiş ve medreseye ihtiyaç duyulmuştur.

⁷⁷ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 75.

⁷⁸ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 67.

⁷⁹ Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 19-36.

- Eğitim verilen yerlerde giderek öğrenci sayısının artması, eğitimin medrese gibi yerlerde yapılmasını zorunlu kılmıştır.
- Devlet kademesinde yer alabilecek ve kendini eğitmiş insanlara ihtiyaç duyulması, medreselerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.
- Yanlış düşünce akımlarının ve yanlış bilgilerin ilim yolu ile engellenip önüne geçilmek istenmesinden dolayı medreseler kurulmuştur.⁸⁰

Ahmet Çelebi'ye göre ise tartışmalı ilimlerin gelişmesi, finans meselesi gibi nedenler, Türklerin müslüman olmadan önceki gelenek ve göreneklerinin ortadan kaldırılarak bunun yerine İslâm dininin esaslarını yerleştirme çabası, gittikçe büyüyen devletin idarî yapısında ihtiyaç duyulan memurları yetiştirme arzusu ve yöneticilerin halkın nazarında önemli bir itibara sahip olan ulemanın desteğini kendi yanına çekmek istemeleri gibi etkenler, İslam dünyasında medreselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁸¹

Medreseler yukarıdaki nedenlerden veya bu nedenlere benzer diğer sebeplerden ötürü kurulmuştur diyebiliriz. Kurulan medreselerin en önemli görevleri yukarıda da belirttiğimiz gibi devlet kademesinde yer alabilecek eğitimli insanlar yetiştirmek ve devletin hak, hukuk, adalet içerisinde yönetilmesini sağlamaya yardımcı olmaktır şeklinde değerlendirebiliriz. Bunun yanında medreselerde verilen eğitimin diğer bir önemli yanı ise insanları dini konularda aydınlatacak ve rehberlik yapacak imam, vaiz ve müftü gibi din görevlilerini yetiştirmektir. Medreselerdeki eğitim ve öğretim programlarına baktığımızda dini eğitimin daha ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Dini eğitimin yanında hem mesleki alanda hem de fen ve matematik gibi pozitif bilimlerle ilgili derslere, coğrafya ve tarih gibi kültürel derslere de yer verilmiştir.⁸²

Bu derslerin medreselerde eğitim programı içerisinde yer alması diğer ilimlere de önem verildiğini göstermektedir. Çünkü medreselerin hem dini ilimleri hem de diğer ilimleri öğretmek için sağlam bireyler yetiştirme amacını taşıdığını düşünmekteyiz.

⁸⁰ Z. Salih Zengin, *a.g.e.*, s. 25.

⁸¹ Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1983, s. 108-110.

⁸² Z. Salih Zengin, *a.g.e.*, s. 26.

1.2.4. Medreselerin Kapatılması

Osmanlı medreselerinin XVII. asırdan itibaren gerilemeye başladığını görmekteyiz. Bu dönemden itibaren bilhassa İstanbul, Bursa, Edirne gibi belirli merkezlerde bulunan, diğer medreselere de örnek teşkil eden yüksek dereceli medreseler, araştıran ve düşünen insan yetiştirmekten ziyade devlet memuru yetiştiren kurumlar haline gelmişlerdir. Evvelce müderris, muid olabilmek için, ehliyet, ilim ve yeterlilik gerekirken, bu yüzyıldan sonra ilmi yetki arka plana atılarak iltimas ön plâna alınmıştır.⁸³

Göreve getirilenlerin önemli bir kısmının yeterli liyakate sahip olmamasından dolayı bazı yanlış uygulamalar serdedildiğinden medreselerin kapatılmasının hız kazandığını görüyoruz. Buna karşılık Avrupa'da aynı dönemlerde başlayan ilmî, fikrî ve teknik alanlardaki gelişmeler karşısında medreselerin yetersiz kaldıkları ve yeni gelişmelere karşı olumsuz bir tutum sergiledikleri görülmektedir.⁸⁴

Medrese âlimleri arasındaki tartışmalar sadece nelerin insanı dinden çıkaracağına dairdi. İlmî düşünceden o kadar uzaklaşmıştı ki, 17. yy.dan çok sonraları bile, medrese uleması arasında, mesela bir ipliği sinek pisliğine batırıp toprağa gömerseniz nane biter gibi yazılar yazanlar çıkmıştır.⁸⁵

Medrese sisteminin gerilemeye başladığı ve gittikçe önemini kaybettiği yıllarda gerek Osmanlılar gerekse İslam dünyasında bilimsel verimlilikte azalma olmuş ve zamanla dünyadaki gelişmelere karşı yetersiz kalınarak medreselerin kapatılması kaçınılmaz olmuştur.⁸⁶

Medreselerin ilk ıslahı XVI. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. İlk defa, 15 Ekim 1577'de III. Murat, vezir-i azama gönderdiği fermanda medreselerdeki usulsüzlüklerin önlenmesini istemiştir.⁸⁷

Zaman geçtikçe gerilemesi devam eden medreseler Tanzimat'a kadar da tek eğitim kurumu olarak kalacak ve Tanzimat'tan sonra da devletin çöküşüne kadar varlığını sürdürecektir.⁸⁸

⁸³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 523.

⁸⁴ Adıvar Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1991, s. 15.

⁸⁵ Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 75.

⁸⁶ Z. Salih Zengin, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁷ Ersoy Taşdemirci, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Islah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları", *EÜSBED*, Sayı: 4, Kayseri 1990, s. 531.

Özellikle Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilânından itibaren yönetim birimleri, medresenin dışında devletin değişik kademelerinde çalıştırmak amacıyla devlet memuru yetiştirmek için yeni mektepler açmıştır. Yönetim birimleri İlgisini ve desteğini mektepler üzerine yoğunlaştırmıştır. Tanzimat döneminde disiplin hadiseleri hariç, mevcut medreselerin, eğitim ve öğretim meselelerine ciddi bir ilgi gösterilmediğini, Osmanlı yöneticilerinin 18 ve 19. yy.larda Batı tipi eğitim kurumlarını oluşturmaya yönelmelerine sebep olan faktörün, tamamen askerî, teknik ve pratik kaygılar olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁹

Tanzimat döneminde eğitim sisteminde değişim kaçınılmaz olmuş ve ilk batılılaşma hareketi başlamıştır. Mühendishâne-i Bahrî Hümâyûn (1773) ile başlayan batılılaşma hareketi sırasıyla Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn (1789), Tıphâne (1838), Mekteb-i Ulûm-i Harbiye (1847) ve Dâru'l-Funûn (1848) ile devam etmiştir. Osmanlı eğitim sistemindeki batılılaşma sonrası bu okullarda daha çok matematik ve fen ilimleri okutulmaya başlanmıştır.⁹⁰

Hâlbuki medreselerde dini bilgilerin ağırlıkta yer aldığı dersler işlenmekteydi. Buradan hareketle batılılaşma sonrası dönemde din eğitiminin etkisinin azaldığını ve diğer derslere ağırlık verildiğini göstermektedir diyebiliriz.

Yüksek öğretim okullarının açılması ile bunlara kaynak teşkil edebilecek yeni ortaöğretim kurumlarına ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucu olarak Rüştîye Mektepleri (1839), Robert Koleji (1863) ve Dâruşşafaka (1864) gibi yerli ve yabancı okullar açılmaya başlanmıştır.⁹¹

Mutlakîyet döneminde de medreseler kendi hallerine bırakılmış, ciddi bir düzenleme girişimi yapılmamış, daha ziyade yeni öğretim kurumlarına önem verilmiştir. Bu devirde medreselilere askerlikten muafiyet sağlayacak olan imtihan usulü kaldırılmıştır. Bu imtihanın kaldırılması, medreselerdeki öğretimin seviyesini düşürmüş ve medreselerin asker kaçaklarıyla dolmasına yol açmıştır. 1896 tarihinde

---

⁸⁸ Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 75.

⁸⁹ Osman Bahadır, *Osmanlılarda İlim*, Sarmal Yay., Melis Kitapçılık, İstanbul 1996, s. 31.

⁹⁰ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 410.

⁹¹ Ömer Okutan, *a.g.e.*, a.y.

yayınlanmış olan bir kitapçıkta medreselerin ıslahatının en kısa zaman içerisinde gerçekleştirilmesinin zarureti belirtilmiştir.⁹²

Tarih içindeki rolünü iyi oynamakla beraber, bünye yenilenmesini yapamayarak gelişmelere kapılarını kapayan medreseler duraklama, çözülme ve yıkılma sürecine girerek batıdaki eğitim sistemine muhtaç hale gelmiştir diyebiliriz.⁹³

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise ıslahat çalışmalarında daha ciddi ve geniş bir yapılanmaya gidildiğini görmekteyiz. Bu dönemde medreselerin ıslah edilme gerekçelerini şu şekilde özetleyebiliriz;

- Meşrutiyetin getirdiği fikir ve tartışma özgürlüğü,
- Müslüman toplumların en eski eğitim-öğretim kurumu olan medreseler konusunda tüm aydınların söyleyeceği şeylerin bulunması,
- Her geçen gün gerileyen Osmanlı toplumunda medreselerin artık işe yarar kurumlar olmaktan çıktıklarının açıkça görülmesi,
- Tanzimat yıllarından beri eğitimde ve ülkede yenileşmenin medrese dışında açılacak yeni okullarla sağlanabileceği görüşü ortaya çıktığı için kendilerine dokunulmayan medreselerin program, kuruluş bakımlarından bizzat medrese mensupları tarafından bile görülüp eleştirilmesi,
- II. Abdülhamid'in 1892'de medreselileri askerlikten muaf tutması ile bu görevden kurtulmak isteyenlerin medreseleri doldurmasının, bozulmanın en belirgin nedenlerinden birisi olarak dikkati çekmesi,
- Son olarak vakıfların kısmen Maarif Nezareti'ne, kısmen de başkalarının eline geçmesi gibi nedenler medreselerin ıslah edilmesini zorunlu kılmıştır.⁹⁴

II. Abdülhamit devrinden itibaren zamanla gelişen modern eğitim sistemlerine karşı cevap veremeyen medreseler artık çağın gerisinde kalmış ve kapatılması zorunlu

⁹² Z. Salih Zengin, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Islahı ve Din Eğitimi (1908-1918)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri 1993, s. 18.

⁹³ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 411.

⁹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 2012, s. 284-285.

hale gelmiştir. 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile medreseler kapatılmış ve ülkedeki tüm eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.⁹⁵

Bunun sonucu olarak da din görevlisi yetiştirmek Milli Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu ilahiyat fakültelerine verilmiş ve imam-hatip yetiştirmek için de farklı okullar açılması kararlaştırılmıştır.⁹⁶

Netice olarak kuruluşundan 16.yy'ın sonlarına kadar çok önemli görevleri yerine getirmiş olan medreseler, 17.yy'dan itibaren bozulmaya ve her türlü yeniliğin karşısında durmaya başlayarak kendi sonunu hazırlamıştır denilse de, kanaatimizce her ne olursa olsun, hangi sebepler ortaya konulursa konulsun 17.yy'dan itibaren başlayan medreselerin ıslahı, daha farklı neden ve yöntemler denenerek yine o eski günlerine dönüştürülebilirdi diye düşünmekteyiz.

---

⁹⁵ Mustafa Öcal, *"Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü"*, s. 401.

⁹⁶ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 415.

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1949 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI

2.1. 1923-1933 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra genel olarak eğitimde bir dağınıklık olduğunu ve parçalayıcı bir durumun göze çarptığını söyleyebiliriz. Bu durumun ortadan kaldırılması için eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi gerektiği ilgililerce görülmüş ve 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı kanun, eğitimin temel kanunu kabul edilerek bütün eğitim-öğretim faaliyetlerinin Milli Eğitim Bakanlığı’nda tek elden yürütülmesi sağlanmıştır.⁹⁷

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu, 3 Mart 1924’te TBMM’ce kabul edilmiş ve 6 Mart 1924’te Resmi Gazete’de 430 sayılı kanun olarak yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁹⁸

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu’nun ilk üç maddesi gereği bütün medrese ve rnektepler Maarif Vekâleti’ne (Milli Eğitim Bakanlığı’na) bağlanmıştır. Bu kapsamda 4. madde ise aynen şöyledir:

“Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Dâru’l-Funûn’da bir ilahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi dini hizmetleri yerine getirme vazifesi ile yükümlü memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat açılacaktır”. Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu’nun kabul edilmesinin ardından din eğitimi ve öğretimi bakımından bazı değişikliklerin yaşandığını görmekteyiz. Çünkü Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu’nun 4. maddesi, din uzmanları yetiştirmek için Dâru’l-Funûn’da bir İlahiyat Fakültesi açılmasının ve imamet gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi için de İmam-Hatip okullarının faaliyete başlamasının yolunu açmıştır.⁹⁹

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu ile din görevlisi yetiştirmek üzere İmam-Hatip okulları ve yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere de Dâru’l-Funûn’da bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1933 yılına kadar faaliyette bulunan İlahiyat Fakültesi aynı yıl kaldırılan Dâru’l-Funûn ile beraber kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne bağlı olarak İslami İlimler Enstitüsü açılmıştır. İslami İlimler Enstitüsü de

⁹⁷ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 146.

⁹⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 2012, s. 329.

⁹⁹ Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 176.

1936 yılına kadar öğretim yapılmış, öğretim kadrosunun dağılması üzerine de kapatılmıştır.¹⁰⁰

1923-1924 yılı itibariyle 29 yerde, ilkokula dayalı ve öğretim süreleri 4 yıl olan İmam-Hatip mektepleri açılmıştır. Ancak bu mektepler birinci sınıftan itibaren öğrenci kaydı yapılarak yeniden açılan bir eğitim-öğretim kurumu değillerdir. Osmanlı Devleti döneminde Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye adıyla isim birliğine gidilen ve Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu gereği önce bakanlığa bağlanan, hemen arkasından da kapatılan medrese talebelerinden isteyenlerin, bir seviye tespit sınavına tabi tutularak, derecelerine göre bu yeni okulların sınıflarına intibakları yapılmak suretiyle kurulmuşlardır.¹⁰¹

Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'yla açılan 29 İmam-Hatip mektebinin durumuna gelince ilk yıl açılan 29 mektepten 5 tanesi ikinci yıl kapatılmış, bu sırada 2 yeni okul daha açılmıştır. Üçüncü yıl sonunda ise, 8'i kapatılmış 2 yeni okul daha açılmıştır. Böylelikle toplam 33 yerde İmam-Hatip Mektebi açılmıştır. Ancak, dördüncü yıla gelindiğinde, İstanbul ve Kütahya İmam-Hatip mektepleri hariç hepsi kapatılmıştır. Bu son iki mektep için ise 1930 yılında kapatılma kararı çıkarılmıştır. 1930-1931 eğitim-öğretim yılında yeni öğrenci kaydı yapmayan bu mekteplerin 2. sınıfına geçmiş olan öğrencileri ortaokullara nakledilmişlerdir. 3 ve 4. sınıfa geçenlere ise mektebe devam ederek mezun olabilme imkânı tanınmıştır. Böylelikle İstanbul ve Kütahya'daki bu son iki İmam-Hatip Mektebi de 1932'de fiilen kapatılmıştır.¹⁰²

İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip mekteplerinin kapatılması ile ilgili ortaya atılan iddianın öğrenci bulamamak şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak dönemin şartlarına göre bu eğitim-öğretim kurumlarının yeterince öğrenci bulabildikleri kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁰³

Okulların kapanmasına sebep olan en önemli nedenleri şu şekilde özetleyebiliriz; 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı Şûrây-ı Devlet (Danıştay) kararı ile din görevliliği devlet memurluğu olmaktan çıkarılınca, bu okulların mezunlarına resmen görev verilmemiştir. Böylelikle okulların ve öğrencilerin gelecekleri ellerinden alınmıştır. Ayrıca, devlet okullara tahsisat ayırmamış, doğrudan veya dolaylı bazı yollarla kapanmalarını için baskı

¹⁰⁰ Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁰¹ Mustafa Öcal, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *UÜİFD*, 7 (7), Bursa 1998, s. 242-243.

¹⁰² İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 25-26.; Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 416.

¹⁰³ Ahmet Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, İmam-Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği Yayını, İstanbul 1995, s. 89.

uygulanmıştır denilebilir. Yine bazı hocaların emekliye ayrılması veya re'sen emekli edilmesi, bazılarının başka görevlere atanması neticesinde okullar doğal olarak öğrenci bulamamış ve öğrencisizlik nedeniyle kapatılmışlardır.¹⁰⁴

1927 yılına gelindiğinde ilkokulların dışında kalan bütün ortaokullardan ve liselerden din dersleri tamamen kaldırılmış,¹⁰⁵ 1931-1932 eğitim-öğretim yılından itibaren ise din dersleri şehir ilkokullarının programından çıkartılmıştır. Köy ilkokullarında ise din derslerinin, bazı değişiklikler olsa da 1939 yılına kadar devam ettiğini görüyoruz. Ancak 1939'da yapılan bir düzenlemeyle köy ilkokullarından da din eğitimi kaldırılmıştır.¹⁰⁶

1923-1933 yılları arası din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını, gerek din eğitimi veren okullarda gerekse başka okullarda ders programlarının arasında devam ettiğini görmekteyiz.

Bu yıllardaki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim de olmak üzere üç bölüm halinde incelemeye çalışacağız.

2.1.1. İlköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

Cumhuriyet sonrası ilk on yıla baktığımızda ilköğretimlerde dini eğitim ve öğretim faaliyetlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyetin ilanından sonraki 1924 ilkokul programında din derslerinin “Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri” adıyla birinci sınıfların dışında diğer sınıflarda da haftada 2 saat okutulacağı kararı alınmıştır.¹⁰⁷

1926 yılına gelindiğinde durum farklılaşmış ve yapılan ilkokul programında 3. sınıftan itibaren 4 ve 5. sınıflara din derslerinin haftada bir saat olarak verilmesi kararı alınmıştır.¹⁰⁸

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1930 yılında aldığı bir kararla sadece 5. sınıfların din derslerini Perşembe günleri öğleden sonra alabilecekleri kararlaştırılmıştır. İlkokul programından yavaş yavaş çıkarılan din dersleri 1931-1932 eğitim ve öğretim döneminde köy ilkokulları hariç, şehir ilkokullarından tamamen çıkarılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ahmet Ünsür, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁰⁵ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁰⁶ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 106.

¹⁰⁷ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 105.

¹⁰⁸ Abdullah Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi*, Ensar Yay., İstanbul 2011, s. 393.

¹⁰⁹ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, a.y.

1927’de ise köy ilkokullarındaki düzenlemede din dersi, program içinde yer almıştır. 1930’da “Köy Mektepleri Müfredat Programı”nda din dersleri kaldırılmasına rağmen perşembe günleri öğleden sonra yarım saat olarak 3. sınıfta okutulması kararlaştırılmış ve bu durumun 1938 yılına kadar devam ettiği, ancak 1939 yılında yapılan düzenlemede din dersinin artık hiçbir programda yer almadığı görülmektedir.¹¹⁰

Sonuç olarak köy okulları dışında, 1933 yılı eğitim öğretim döneminden 1949 yılına kadar din dersleri kaldırılmış ve din eğitimi büyük bir yara almıştır. Bu dönemde din eğitimine olan ihtiyaç anlaşılmış olacak ki 1949’da açılacak olan din eğitimi veren okulların tek sebebi insanların tekrar din eğitiminin verilmesini istemesidir diyebiliriz.

2.1.2. Ortaöğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

1923-1933 yılları arası ortaöğretimdeki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarının ilköğretimdeki kadar değişikliğe uğramadığını görmekteyiz.

1924 Lise Müfredat Programında din derslerinin lise 1 ve 2. sınıflarda haftada birer saat okutulması kararı alınmış ancak liselerin ikinci kısmında din derslerine yer verilmemiştir. Liselerin birinci devresinde, her öğrenci isteğe bağlı ya da zorunlu sınırlamalar olmadan din derslerini alabilmiştir. Lise birinci devre yani ortaokullarda ise din dersi 1927’den sonra yapılan program geliştirme çalışmalarında, ortaokul programından çıkarılmıştır.¹¹¹

1923-1933 yılları arası İmam-Hatip mekteplerinin durumuna baktığımızda 3 Mart 1924 tarihinde Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’nun kabul edilmesinin ardından hızlı bir değişim sürecinin yaşandığını görmekteyiz. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’nun ilk üç maddesi gereği bütün medrese ve mektepler Maarif Vekâleti’ne (Milli Eğitim Bakanlığına) bağlanmıştır.¹¹² Bu arada dönemin Maârif Vekili Vâsıf Bey, kanun gereğince vekâlet bünyesine katılmış olan medreseleri bir gecede gerekçesini ortaya koymadan kapatmıştır.¹¹³

¹¹⁰ Recai Doğan, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretmeni Program Anlayışları 1924-1980”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar Arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar İstanbul 28-30 Mart*, MEB Yay., Ankara 2003, s. 616.

¹¹¹ Tuğrul Yürük, *Din Eğitimi*, s. 115.

¹¹² Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 116.

¹¹³ Recai Doğan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhîd-i Tedrîsât Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 234.

Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu ile din görevlisi yetiştirmek üzere İmam-Hatip mektepleri, İstanbul'da ve yurdun çeşitli bölgelerindeki taşra medreselerinin yerine açılmışlardır.¹¹⁴ Bu okullar, İmam-Hatip Mektebi adıyla açılan 4 yıllık müstakil birer okul özelliği taşımışlardır. İmam-Hatip mekteplerinin öğretmenleri ise medresenin çeşitli kademelerinde öğrenim görmüş icazetli mezunlardır.¹¹⁵

1923-1924 eğitim-öğretim yılında 29 yerde açılan İmam-Hatip Mektepleri ve şehirler şunlardır; Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Harput (Elazığ), Hopa, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Niğde, Ödemiş, Rize, Sivas, Şavşat, Urfa, Uşak ve Yozgat.¹¹⁶

Yukarıda da değindimiz gibi açılan İmam-Hatip mektepleri, ilkokula bağlı ve öğretim süreleri 4 yıldır. Ancak bu mekteplerin birinci sınıftan itibaren öğrenci kaydı yapılarak yeniden açılan bir eğitim-öğretim kurumu olmadığını, Osmanlı Devleti döneminde Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye adıyla isim birliğine gidilen ve Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu gereği önce bakanlığa bağlanan, hemen arkasından da kapatılan medrese talebelerinden isteyenlerin bir seviye tespit sınavına tabi tutularak, derecelerine göre bu yeni okulların sınıflarına intibakları yapılmak suretiyle kurulduğunu ve bu okulların daha açıldıkları yıl mezun veren birer din eğitimi ve öğretimi kurumu haline geldiğini belirtmiştik.¹¹⁷

Yine Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu ile 1923-1924 eğitim-öğretim yılında açılan 29 İmam-Hatip mektebinin sayısı üçüncü yılda bir yandan açılıp bir yandan kapanmasına rağmen toplam 33 yerde İmam-Hatip Mektebi açılmış olduğunu, Kanun'un dördüncü yılında ise İstanbul ve Kütahya İmam-Hatip mektepleri hariç hepsinin kapatıldığını ve bu son iki mektebin de 1930 yılında alınan kapatılma kararı ile 1932'de fiilen kapatıldığına değinmiştik.¹¹⁸

İmam-Hatip mekteplerinin kapatılması ile ilgili öğrenci bulunamaması bahane olarak gösterilse de o dönem öğrenci sayılarına göz attığımızda, ilk açıldıkları 1923-

¹¹⁴ İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹⁵ Mustafa Öcal, "Türk Hukuk Mevzuatında Din Eğitim ve Öğretimin Yeri Uygulama Biçimi", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007, s. 511.

¹¹⁶ H. Ali Yücel, *Türkiye'de Ortaöğretim*, T. C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s. 62.

¹¹⁷ Mustafa Öcal, *İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi*, s. 243.

¹¹⁸ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 415-416.

1924 öğretim yılında İmam-Hatip mekteplerinde toplam 2.258 öğrencinin öğrenim gördüğüne şahit oluyoruz. Bu sayı aynı zamanda o öğretim yılında İmam-Hatip mektebine dönüştürülen medreselerin öğrenci sayılarıdır. Aynı öğretim yılı sonuna doğru giderek azalan öğrenci sayısı 1.822'ye düşmüştür. Bundan sonraki yıllarda da düşüş devam ederek 1926-1927 öğretim yılında bu okullarda 278 öğrenci kalmıştır.¹¹⁹ Ancak dönemin zor şartlarına göre bu eğitim-öğretim kurumlarının varlıklarını devam ettirebilecek düzeyde öğrenci bulabildikleri kanaatindeyiz.

Okulların kapanmasına sebep olan en önemli nedenleri şu şekilde özetleyebiliriz;

Dönemin sosyo-politik yaşamı iyi tetkik edildiğinde o yıllar toplum ve devletin çok yönlü ve hızlı bir değişim içine girmesiyle tarım, sağlık gibi diğer alanlarda öğrencilere sunulan imkânlar din hizmetlerine olan geleneksel yönelmeyi olumsuz yönde etkilemiştir.¹²⁰

Ayrıca Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemeler her alanda etkisini göstererek Osmanlıdan gelen sosyo-kültürel gruplaşmalardan hareketle bir görüşü benimseyenler, gerçekleştirilen değişiklikleri alkışlarken, diğer bir görüşü benimseyenler ise tereddüt içerisinde yönetime güven duymamakta ve yapılan yeniliklere şüpheyle yaklaşmaktaydı. Bu nedenlerden dolayı gerek okulda öğrencisi olanlar gerekse okul çağında çocuğu olanlar güvensizlik sebebiyle bu kurumları gözden çıkarmışlardır.¹²¹

İmam-Hatip mekteplerinin kapatılmasının nedenlerinden biri de bu okullardan mezun olanların o dönemde yeterince iş sahalarının olmamasıdır. Nitekim 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı Şûrây-ı Devlet (Danıştay) kararı ile din görevliliği devlet memurluğu olmaktan çıkarılınca, bu okulların mezunlarına resmen görev verilmemiştir. Ayrıca bu okullar 4 yıllık bir ortaokul seviyesinde tutulup lise kısmı açılmadığı için yüksek tahsil yapma imkânları olmamıştır.¹²² Böylelikle okulların ve öğrencilerin gelecekleri ellerinden alınarak mağdur edildikleri söylenebilir.

İmam-Hatip mekteplerinin kapatılmasına etki eden diğer bir faktör de, bu okulların öğrencisiz kalarak, yatılı olmaktan çıkarılıp, gündüzlüye çevrilmeleri

¹¹⁹ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 171.

¹²⁰ İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

¹²¹ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 143-144.

¹²² Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 1994, s. 33.

nedeniyle öğrencilerin iâşe sorunu yaşamalarıdır. 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı “Şûrây-ı Devlet” kararıyla öğretmenler devlet memurluğundan çıkarılmış ve maaş verilmemiştir. Alınan bazı tedbirlerle bu okulların öğrenci kaynakları kurutulmak istenmiştir. Bunun yanında hocalara da baskılar uygulanarak, onlarla alay edilerek yıldırılmak istenmesinin sonucunda okullar artık öğrenci bulamamış ve öğrencisizlik nedeniyle kapatılmışlardır.¹²³

2.1.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

1923-1933 yılları arası yükseköğretimdeki din eğitimi ve öğretimi uygulamalarına bakıldığında, 1924 Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile medreselerin kaldırıldığını ve eğitimin Milli Eğitim Bakanlığında tek elde toplandığını daha önce belirtmiştik.

Medreselerin kapatılmasıyla oluşan din eğitimi ve öğretimi boşluğunun doldurulması için Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’nun 4. maddesi gereği yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere Dâru’l-Funûn’da bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

Açılan fakülteye çeşitli nedenlerin de etkisiyle öğrencinin rağbet göstermemesi İlahiyat Fakültesinin kapatılmasına neden olmuştur. Toplam 9 yıl süreyle eğitim ve öğretimde bulunan İlahiyat Fakültesi 31.05.1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla aynı yıl kaldırılan Dâru’l-Funûn ile beraber kapatılmış yerine İstanbul Üniversitesinde Edebiyat Fakültesine bağlı olarak İslami İlimler Enstitüsü açılmıştır. İslami İlimler Enstitüsün’de 1936 yılına kadar öğretim yapılmıştır. İlk açılan İlahiyat Fakültesinin kapanmasının arkasındaki sebeplerden birisinin, İlahiyat fakültesi öğretim üyeleri tarafından 1928 yılında hazırlanan “Reform Programı” adlı rapor olduğu iddia edilmektedir.¹²⁴

İlahiyat fakültelerinin ve İmam-Hatip mekteplerinin kapatılması ve din derslerinin okullardan kaldırılmasıyla, 1949 yılına gelinceye kadar Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemi içerisinde ne din eğitimi ve öğretimi ne de bunları verebilecek eğitim kurumları kalmıştır.

¹²³ Abdullah Akın, *a.g.e.*, s. 110.

¹²⁴ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 193.

2.2. 1933-1949 ARASI DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ UYGULAMALARI

1933-1949 yılları arası köy ilkokullarını hariç tutarsak Türkiye’de tam 16 yıl din eğitimi ve öğretimi verilmediğini ve bunun sonucunda din eğitiminin büyük yara aldığını rahatlıkla dile getirebiliriz.

Bu dönemde din eğitiminin yeterince yapılamamasının en önemli nedenlerinden birisinin farklı din veya mezheplerden oluşan topluma, milli ahlakın din eğitimine ihtiyaç duyulmadan öğretileceği düşüncesi olduğu söylenebilir.¹²⁵

Diğer bir önemli nedenin ise Şeyh Sait isyanı ve Menemen olayları nedeniyle irticanın dirilebileceği endişesi ve laik devletin din eğitimine destek sağlamasının ardından bu eğitimin laiklik prensibi dairesinde nasıl verilebileceği gibi sorunların çözümlenmemiş olması gösterilmektedir.¹²⁶

Bu uygulamalardan sonra vatandaşlar, çocuklarına dini eğitim veren bir merkez bulamayınca din eğitimini gizli ve düzensiz bir şekilde almaya başlamıştır. Düzensiz ve sistemsiz bir din eğitimi de dinin doğru anlaşılıp, anlatılmasını zorlaştırdığı gibi, idari, siyasi ve sosyal pek çok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹²⁷

1940’lı yıllardan itibaren Osmanlı döneminden kalma din görevlilerinin yaşlılık ve ölüm gibi sebeplerle azalması sonucu toplumda din hizmetlerinin karşılanmasında görev yapacak ehliyetli din görevlilerine ihtiyaç artmıştır.¹²⁸ Bu süreçte kaynaklardaki bu bilgilerden hareketle ülkede namaz kıldırarak ve cenazeleri kaldıracak yeterlilikte din görevlisi bulunamaması ve bu durumdan dolayı halkın tepkisinin artması, batıl inançların ortaya çıkması üzerine din eğitim ve öğretimi veren kurumların açılmasının ihtiyacı olduğu sonucu çıkarılabilir.¹²⁹

Din eğitiminin devlet eliyle yapılmamasının sonucunda ortaya çıkan sıkıntılar, gerek halk gerekse bazı aydınların din eğitim ve öğretiminin devlet eliyle verilmesi gerektiğinin düşünülmesine neden olmuştur. Nitekim halkın yoğun istek ve talebi üzerine 1946 yılında ilk kez din eğitimi ve öğretimi konusu TBMM’ye getirilmiştir. Meclisin 24 Aralık 1946 günkü birleşiminde Halk Partisi milletvekilleri din öğretiminin

¹²⁵ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 106.

¹²⁶ Özer Ozankaya, *Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli*, Cem Yay., İstanbul 1993, s. 244.

¹²⁷ Ramazan Buyrukçu, *Türkiye’de Mesleki Din Eğitim-Öğretimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2007, s. 38-43.

¹²⁸ İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

¹²⁹ Abdullah Akın, *a.g.e.*, s. 112.

yeniden devlet okullarında okutulması için teklif vermişlerdir. Bu tekliften üç yıl sonra 1 Şubat 1949 tarihinde yayınlanan bir genelge ile ilkokulların 4 ve 5. sınıflarına program dışı din dersi konularak din eğitimi ve öğretimi uygulamaları yeniden başlamış ve devlet kontrolü altına alınmıştır.¹³⁰

Sonuç olarak görüyoruz ki, 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'de ne genel eğitim ve öğretim yaptıran okullarda dini bir ders ve ne de müstakilen dini eğitim ve öğretim yaptıran okul kalmıştır. Türk eğitim sistemi tamamen dinden ve dini eğitim ve öğretimden soyutlanmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim-öğretim kurumlarında dini eğitime ve din görevlisi yetiştirilmesine imkân vermesine rağmen, özellikle tek partili dönemde bu hususun ihmal edilmesi dışında engel olunması izahı zor bir durum olarak görülmektedir. Tek parti dönemindeki bu tutum halkın dini ve ahlaki yapısında tamiri güç yaralar açmıştır. Buna rağmen 1950 seçimleri halkın her şeyden fedakârlık yapabileceğini ancak dininden, maneviyatından, örfünden ve adetlerinden vazgeçemeyeceğini göstermiştir.

Bu dönem din eğitimi ve öğretimi uygulamaları ve halkın ihtiyaç duyduğu dini hizmetlerin yürütülmesi bağlamında kaynaklardaki bilgi ve belgelerin azlığı bu dönem din eğitimi ve öğretimi uygulamalarının yetersiz olduğu ve ihmal edildiği sonucunu ortaya koymaktadır diyebiliriz.

---

¹³⁰ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1949 SONRASINDAN GÜNÜMÜZE KADAR DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

3.1. ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARINDA DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

3.1.1. İlköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

1927’de köy ilkokulları ile ilgili düzenlemede din dersleri, program içinde yer almasına rağmen 1930’da “Köy Mektepleri Müfredat Programı”ndan kaldırıldığını ve sadece Perşembe günleri öğleden sonra yarım saat olarak 3. sınıfta okutulmasının kararlaştırıldığını ve bu durumun 1938 yılına kadar devam ettiğini, 1939 yılında yapılan bir düzenleme ile din derslerinin artık hiçbir programda yer almadığını çalışmamızın ikinci bölümünde belirtmiştik.

Köy okulları dışında, 1933 yılı eğitim-öğretim döneminden 1949 yılına kadar din dersleri kaldırılmış ve din eğitiminde büyük bir kayıp yaşanmıştı. Bu sıkıntılı dönemde yaşanan ahlâki çöküntüler, gençlerin anne-babalarına karşı saygısız davranmalarının artması gibi ahlaki endişelerle olsa gerek, ilk kez 1946 yılında Halk Partili vekiller tarafından TBMM’ye verilen bir teklifle din derslerinin okullarda okutulması için bir adım atılmıştır. Bu tekliften üç yıl sonra 1 Şubat 1949 tarihinde yayınlanan bir genelge ile 1933’ten sonra ilk kez ilkokulların 4 ve 5. sınıflarına program dışı din dersi konulmuş ve okutulmaya başlanmıştır.¹³¹

Bakanlıkça gönderilen din dersi ile ilgili genelgede, dersin vicdan hürriyetinin gereği olarak vatandaşların çocuklarına din dersini verme haklarını kullanmaları için konulduğu belirtilerek dersin seçme seçilme hakkının öğrenciye ait olduğu, öğretmenin de dersi verip vermeme konusunda özgür olduğu belirtilmiştir.¹³²

1 Şubat 1949’da açılan bu derslerin tek makul sebebinin insanların tekrar din eğitiminin verilmesini istemeleriydi. İlkokullarda program dışı olarak açılan din derslerine İstanbul’da velilerin, % 93’ünün, taşrada ise % 100’ünün çocuklarını

¹³¹ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 152.

¹³² Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 109.

kaydettiklerini görüyoruz.¹³³ Bu durum halkın ne kadar çok din eğitimi ve öğretimi ihtiyacı içerisinde olduğunu ortaya koymasına bakımından dikkat çekicidir.

Parmaksızoğlu da bu derslere vatandaşın büyük ilgi gösterdiğini ve yüzde yüze yakın bir katılımın olduğunu kaydederek, yetersiz bir öğretim kabul edilmesine rağmen bu ilgiyi halkın din eğitimine olan yatkınlığına bağlamaktadır. 1949-1950 öğretim yılında din dersine katılmayan ilkokul 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin oranı, gayrimüslim çocuklar da dâhil olmak üzere % 1'dir. 1951-1952 yılında ise bu oran % 0,7'ye düşmüştür.¹³⁴

Uygulamanın üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra 4 Kasım 1950 tarihinde din dersleri haftalık ders programına alınmış, 1951 yılında ise köy ilkokullarının Türkçe ders saatlerinden bir saatinin de din dersine ayrılması öngörülmüştür.¹³⁵

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi ise Talim ve Terbiye Kurulu'nun 22.05.1974 tarih ve 347 sayılı kararıyla 1974-1975 öğretim yılından itibaren Ahlak derslerinin zorunlu olmasıdır. Ahlak dersleri daha sonra Talim ve Terbiye Kurulu'nun 18.02.1982 gün ve 30 sayılı kararıyla "Din ve Ahlak Bilgisi Dersi" olarak birleştirilmiştir. Aradan dört yıl geçtikten sonra "Kültür" kelimesi de eklenerek "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi" olarak okutulmaya başlanmıştır.¹³⁶

Özellikle 1949'dan sonra aşama kaydeden din eğitimi ve öğretiminin, 1982'de yürürlüğe giren anayasanın 24. maddesi ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin zorunlu olarak okutulmasına karar verilmiş ve din eğitimi anayasa güvencesi altına alınmıştır.¹³⁷

Din dersinin seçmeli olarak uygulanmaya başlandığı 1949 yılı ile zorunlu olarak uygulanmaya başladığı 1982 yılı arasında iki din öğretim programı olduğunu görmekteyiz. 1948 yılı Din Dersleri Programı önceki programlarda olduğu gibi konular listesi şeklinde verilmiştir. Bunun en önemli nedeni, din derslerinin uzun bir aradan sonra tekrar verilmeye başlanması münasebetiyle meşruiyet sorunlarıyla yüz yüze kalınmış olmasıdır. Program incelendiğinde programın temelinde idealist ve realist

¹³³ Abdullah Akın, *a.g.e.*, s. 222.

¹³⁴ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 153.

¹³⁵ Abdullah Akın, *a.g.e.*, a.y.

¹³⁶ M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı 1923-1998*, İBAV Yay., Ankara 2000, s. 53.

¹³⁷ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 111.

felsefelere dayanan esasicilik ve daimicilik eğitim akımlarının prensiplerinin yer aldığı dikkat çekmektedir.¹³⁸

1968 yılında hazırlanan İlkokul Din Bilgisi Programı'nın muhtevasında ise genel olarak İslam dini hakkında tanıtıcı bilgi vermenin amaçlandığını görmekteyiz. 1968 yılı İlkokul Din Bilgisi Programı'nda da 1948'dekinde olduğu gibi idealist ve realist felsefelere dayanan esasicilik ve daimicilik eğitim akımlarının izlerine rastlanmaktadır.¹³⁹

1949 ile 1982 yılları arasındaki din öğretimi uygulamaları da kamuoyundaki tartışmaları bitirmeye yetmemiş, konu hakkında birçok görüş ve talep öne sürülmüştür. Aynen 1961 anayasasında olduğu gibi 1982 anayasası müzakerelerinde de en çok konuşulan ve önerge verilen konunun yine milli eğitim ve din eğitimi ile ilgili hususlar olduğunu görmekteyiz.¹⁴⁰

17 Temmuz 1982'de Danışma Meclisi'ne sunulan anayasa tasarısında zorunlu din dersine değinilmemiş, 1961 anayasasının 19. maddesi aynen alınmak istenmiş ise de 15 komisyon üyesinden 13'ü bunu benimsememişlerdir. Yapılan birçok tartışmanın ardından üyelerin büyük çoğunluğu din ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretimde zorunlu olmasını destekleyerek 21.09.1982'de yapılan oylamayla anayasanın 24. maddesi son şeklini almıştır.¹⁴¹

18.10.1982'de yürürlüğe giren anayasanın 24. maddesi şöyledir: “*Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır*”. Bu madde, din eğitimi ve öğretimi konusunda 1982 anayasasının 1961 anayasasından ayrıldığı en önemli düzenlemedir denebilir.¹⁴²

Dönemin devlet başkanı Kenan Evren, halkın din eğitimi ve öğretimi ihtiyacını göz ardı edememiş ve gerçek dinin devlet tarafından öğretilmesi ile birlikte dini ve dünyevi eğitim birliğini gerçekleştirmek ve din eğitiminin devlet tarafından bir elden

¹³⁸ Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *AÜSBE*, Ankara 2011, s. 102.

¹³⁹ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 110-111.

¹⁴⁰ Veli Öztürk, “Din Eğitimi ve Siyaset”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *DEÜSBE*, İzmir 1997, s. 108.

¹⁴¹ Veli Öztürk, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁴² Veli Öztürk, *a.g.e.*, s. 124.

kontrol edilmesini sağlamak üzere bu dersin zorunlu dersler arasına alındığını söylemiştir.¹⁴³

1982-1983 yıllarından itibaren ilkokul 4 ve 5. sınıflarda zorunlu olarak haftada iki saat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi okutulmaya başlanmıştır. İlk önce gayrimüslim öğrencilerin de bu derslere zorunlu olarak katılması şeklinde bir düzenleme getirilmiş, ancak daha sonra gayrimüslim olduğunu belgeleyenlere derse devam etmeme hakkı tanınmıştır.¹⁴⁴

1991-1992 öğretim yılından itibaren lise ve dengi okullarda ders geçme ve kredi sisteminin uygulanmaya başlamasıyla din derslerinin üç dönem halinde ve 2 saat okutularak bu dersin, ilk üç dönemde devamına, son üç dönemde ise çıkarılmasına karar verilmiş ancak 1996 yılında bu sistemden vazgeçilerek tekrar eski sisteme dönmüştür.¹⁴⁵

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu okutulmasından sonra altı din öğretim programı yapılmıştır. 1982, 1988 ve 1992 din öğretim programları arasında bazı küçük ayrıntılar dışında bu programların birbirlerine yakın olduğunu görmekteyiz. Bunu da programların hazırlanmasında sosyal ve siyasi şartların etkili olduğunu söyleyerek daha çok milli birlik ve beraberliğe vurgu yapılmıştır şeklinde değerlendirmek mümkündür. Programların genel amacının ise laikliğe uygun bir şekilde gençlere İslam dini hakkında temel bilgiler kazandırmak olduğu dile getirilmektedir.¹⁴⁶

2000 yılı Din Dersi Programı'nda ise birey bilincinin geliştirilerek, kültürel yabancılaşmasının önlenmesi ve toplumumuzdaki sağlıksız dini oluşumların farkında olunması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁴⁷ Dinin bireyin kendisiyle, Allah ile ve toplumla ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu ifade edilerek öncelikli olarak öğrencinin bireysel olarak din ile ilişki kurmasının sağlanmasına çalışılmıştır.¹⁴⁸

¹⁴³ Ayhan Halis, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış", *AÜİFD Özel Sayı*, Ankara 1999, s. 253.

¹⁴⁴ Tuğrul Yürük, *Din Eğitimi*, s. 112.

¹⁴⁵ M. Şevki Aydın, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁴⁶ Tuğrul Yürük, *AÜSBE*, s. 148-149.

¹⁴⁷ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁴⁸ Cemal Tosun, "İki Binli Yıllarda Türkiye'de Din Öğretimi: Bugünden Geleceğe", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, MEB Yay., Ankara 2003, s. 767.

2006 yılı Din Dersi Programı'nda içeriğin belirlenmesinde dini temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslam'ın kök değerleri çerçevesinde mezhepler üstü ve dinler açılımlı bir anlayışın olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁹

Talim Terbiye Kurulu tarafından alınan 30.12.2010 tarih 328 sayılı kararla 2006 yılı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı'nda, 2011-2012 öğretim yılında uygulanmak üzere daha çok ünitelerin içeriğiyle ilgili olarak bazı değişiklikler yapıldığı görülecektir.¹⁵⁰ Dikkat çeken en önemli değişiklikler önceki programda 8. sınıflarda yer alan "İslam Düşüncesinde Yorumlar" adlı ünite, 7. sınıflara taşınarak bu ünite içerisinde yer alan "Tasavvufi Yorumlar" da Yesevilik, Kadirilik, Nakşibendilik, Mevlevilik ve Alevi-Bektaşilik gibi başlıklara ayrılmıştır.¹⁵¹

Din eğitimi ve öğretimi açısından 1949 sonrası gelişmelerin en önemli değişikliklerinden biri de 2012 yılında çıkarılan 4+4+4 eğitim sistemidir.

4+4+4 eğitim sistemiyle yapılan en önemli değişiklik, 05/01/1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun, 30.03.2012 tarihinde kabul edilen ve 11 Nisan 2012 Çarşamba günü Resmi Gazete'de yayınlanan 6287 no'lu, "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile bazı maddelerin değiştirilmesidir diyebiliriz.

Bu değişiklikle ilköğretimde din eğitimi açısından önemli bir aşama kaydedildiğini görmekteyiz. Kanunun 2. maddesinde, "*İlköğretim; 1 inci maddede belirtilen amacı gerçekleştirmek için kurulmuş dört yıl süreli ve zorunlu ilkokul ile dört yıl süreli ve zorunlu ortaokuldan oluşan bir Milli Eğitim ve Öğretim Kurumudur.*" şeklinde tanımlanarak, 1997-1998 eğitim-öğretim yılında kesintisiz 8 yıl olarak düzenlenen İlköğretim, 4 yıl ilkokul ve 4 yıl ortaokul olmak üzere kesintili 8 yıl olarak değiştirilmiştir.¹⁵²

Din öğretimini doğrudan ilgilendiren madde ise kanunun 9. maddesidir. Bu madde ise şu şekildedir:

"İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip

¹⁴⁹ Tuğrul Yürük, *Din Eğitimi*, s. 114.

¹⁵⁰ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 114-115.

¹⁵¹ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 119.

¹⁵² Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 119-120.

ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam-hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir.” 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesi ile İmam-Hatip liselerinde daha önceden hizmet veren ve süreç içerisinde kapatılmış olan ortaokullar yeniden eğitim-öğretime açılmıştır. İlköğretimdeki zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin yanı sıra “Kur'an-ı Kerim” ile “Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Hayatı” hem İmam-Hatip ortaokullarında hem de diğer ortaokullarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁵³

Buna göre 2012-2013 eğitim-öğretim yılında 4+4+4 eğitim sistemine geçilmiş ve “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi” ilköğretimin 4. sınıfında ve ortaöğretimin tüm sınıflarında haftada 2 saat, liselerin ise bütün sınıflarında 1 saat zorunlu olarak okutulmaya başlandığı görülmektedir.

Din eğitimi ve öğretimi açısından önemli bir karar olan 4+4+4 eğitim sistemine karşı bir takım öğretmenlerin bazı eleştirileri olduğunu söyleyebilir ve bu eleştirileri şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1. Sınıflarda 60-72 aylık öğrencilerin aynı sınıfta bulunmaları sorun yaratmakta, aynı müfredatın uygulanması pedagojik olarak bilimsel verilerle çelişmekte,
- 1. Sınıf öğrencileri 5. dersten sonra yorulmakta ve derse yeteri kadar katılamamakta,
- 1. Sınıflarda tuvalet eğitimi yerleşmemiş öğrenciler uyum problemi yaşamakta ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyabilmektedir.¹⁵⁴

Konuyla ilgili olarak ilköğretimde 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesinin din eğitimi ve öğretimi açısından önemli bir değişiklik olduğunu, ancak uygulamada bazı eksikliklerin olabileceğini, bunların da zamanla giderilerek öğrencilerin din eğitimi ve

¹⁵³ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 120.

¹⁵⁴ <http://www.egitimhane.com> (Ulaşım Tarihi: 15 Haziran 2013 Saat: 17.00).

öğretimi ihtiyaçlarının zamanında karşılanabileceği kanaatinde olduğumuzu belirtmeliyiz.

3.1.2. Ortaöğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

1949 sonrasında tek partili dönemde durağan dönemini geçiren din eğitiminin çok partili döneme geçişle birlikte halkın yoğun talebi üzerine din eğitim kurumlarının ve din derslerinin artırıldığını daha önce dile getirmiştik.

Ortaokullarda din derslerinin tekrar uygulanmaya başlanması ise Bakanlar Kurulu'nun 19.09.1956 tarih ve 32321-1968-11 sayılı kararıyla gerçekleşmiştir. Bu karar gereğince ortaokulların 1 ve 2. sınıf programlarındaki serbest çalışma saatlerinden birer tanesi din dersine ayrılmış ve bu din dersi derslere devam eden öğrenciler için zorunlu ve sınıf geçmede etkili olmuştur. Yine bu dersi istemeyen öğrencilerin velileri okul idarelerine bir dilekçeyle başvurmaları halinde bu dersten muaf tutulmuşlardır.¹⁵⁵ Bu durum, farklı din mensuplarının inanç özgürlüğü açısından değerli görülmelidir.

Yıllar ilerledikçe din eğitimiyle ilgili yeni gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Halk demokrasinin imkânlarından faydalanarak seçmen olarak oyunun kıymetini bilmiş ve din eğitimi yönündeki taleplerini politikacılara kabul ettirmeye başlamıştır.¹⁵⁶

1949'dan sonra liselere din derslerinin konulmasının yine halkın yoğun talebiyle gerçekleştiğini görmekteyiz. Liselere din derslerinin tekrar getirilmesi Talim Terbiye Kurulu'nun 21.09.1967 tarihli ve 343 sayılı kararıyla gerçekleşmiştir. Bu kararla 1967-1968 öğretim yılından itibaren laiklik prensibine ve isteğe bağlı olmak şartıyla, lise ve dengi okulların 1 ve 2. sınıflarına normal ders saatleri dışında haftalık birer saat din dersi konulmuştur.¹⁵⁷

Bu kararın ardından bu dersin sınıf geçmede etkili olacağı kanaati oluşmuş ve 18 Haziran 1969 tarihinde yayınlanan bir genelge ile de çocuklarına din dersi aldirmek isteyen velilerin okul idarelerine dilekçe vermeleri istenmiştir.¹⁵⁸

Bu yıllarda halkın din derslerine karşı yoğun ilgi duyduğu bilinmektedir. Bu dönemde din bilgisi dersleri, haftalık ders programının içinde okutulduğu okullarda

¹⁵⁵ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 115.

¹⁵⁶ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 175-177.

¹⁵⁷ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 116.

¹⁵⁸ Recai Doğan, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar Arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, s. 624.

genellikle mecburi derslerden ayırt edilmeyecek bir yoğunluk kazanmıştı.¹⁵⁹ Lise ve dengi okullara din dersi konulması, halkın bu yöndeki isteklerini belli ölçüde karşılayacak bir değer olarak kabul edilebilir. Ancak serbestliğin uygulanması hususunda 1949 yılındaki uygulamalara dönülerek, din dersi okumak isteyen öğrencilerin velilerinden bu taleplerini belirten dilekçe istenmiştir.¹⁶⁰

Bu dönemdeki uygulamalardan sonra yaşanan diğer önemli bir gelişme ise Talim ve Terbiye Kurulu'nun 05.09.1975 tarih ve 391 sayılı kararıyla, din dersinin ilkokul 4 ve 5. sınıflarında, ortaokulun 1, 2 ve 3. sınıfları ile lise ve dengi okulların 1 ve 2. sınıflarında haftada 1'er saat olarak okutulması kararlaştırılmıştır. 1980 öncesi alınan son karar ise yine Talim ve Terbiye Kurulu'nun 23.09.1976 gün ve 345 sayılı kararıyla din derslerinin ortaokul, lise ve dengi okulların 3. sınıflarına konulmasıyla, bu derslerin isteğe bağlı olarak ortaokul ve liselerin tüm sınıflarında okutulduğuna şahit oluyoruz.¹⁶¹

1949 sonrası ortaokul ve liseler için ikişer müfredat programı uygulanmıştır. Ortaokullarda uygulanan din dersleri müfredatının içeriğine bakıldığında “İslam Ahlakı” başlığı altında ahlak ile ilgili birçok konuya yer verildiğini, yine din derslerinin aracılığıyla geçmişte oluşan batıl inanç ve fikirlerden gençlerin uzaklaştırılma çabalarının olduğunu görmekteyiz.¹⁶² Liselerde uygulanan din dersleri müfredatının içeriği ise rasyonel temellere dayalı bir din anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı ve milli-manevi değerlerin bir arada işlenmeye çalışıldığı bir anlayışa sahiptir.¹⁶³

1980 sonrası dönemde ortaöğretimde din dersleri açısından en önemli değişikliğin 1982 anayasasıyla zorunlu hale gelmesidir.¹⁶⁴ Yeni anayasa taslağı hazırlanırken din derslerinin zorunlu olması hükmü değiştirilmezken dersin adı “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” olarak değiştirilmiştir. 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulacak kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulması zorunlu hale gelerek, din dersleri ilköğretimde olduğu gibi liselerde de anayasa güvencesi altına alınmıştır.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 154-155.

¹⁶⁰ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 115-116.

¹⁶¹ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 116.

¹⁶² Tuğrul Yürük, *AÜSBE*, s. 126-130.

¹⁶³ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁶⁴ Tuğrul Yürük, *Din Eğitimi*, s. 117.

¹⁶⁵ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 156.

1982 sonrası din derslerinin zorunlu olmasından sonra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarındaki değişikliğin daha çok ders programlarında olduğunu söyleyebiliriz. Ders programlarının içeriğinde İslam dininin akılcılığına, hoşgörüsüne, temizliğe ve doğruluğa verdiği öneme, çağdaş, sürekli canlı ve ilerleme isteyen yönünün yanında milli değerlerin benimsetilmesi gibi konulara ağırlık verildiğini söyleyebiliriz.¹⁶⁶

1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programı'nda 1976 Lise Din Bilgisi Programı'na oranla İslam dini ile ilgili bilişsel öğrenmelere daha fazla yer verildiği, 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programı'nın ise daha öğrenen merkezli olduğu ve programda kavramak, bilgi edinmek, benimsemek gibi ifadelerin kullanıldığı dile getirilmektedir.¹⁶⁷ 1992 İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı ile 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programı arasında bazı konuların çıkarılması dışında çok fazla farklılık yoktur. 2000 yılı İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı ise bireyin inançla ilgili konularda doğru ve yanlış birbirinden ayırarak bireysel inancını oluşturma hedefi içerisinde hazırlandığını görüyoruz. 2005 yılı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı'nın daha çok batıl inanç ve hurafelerden uzak durarak İslam ile ilgili bilgilerde Kur'an merkezli birleştirici ve mezhepler üstü bir yaklaşıma sahip bir program olduğunu söyleyebiliriz. Talim Terbiye Kurulu'nun 2011-2012 öğretim yılında uygulanmaya başlamak üzere Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı'nda yaptığı değişikliklerin daha çok ünitelerle ilgili olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

2012-2013 eğitim-öğretim yılındaki ortaöğretim ile ilgili en önemli değişiklik, 05/01/1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun, 30.03.2012 tarihinde kabul edilen ve 11 Nisan 2012 Çarşamba günü Resmi Gazete'de yayınlanan 6287 no'lu, "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile bazı maddelerin değiştirilmesidir. Bu değişiklikle din eğitimi açısından önemli bir aşama kaydedildiğini görmekteyiz.¹⁶⁹

Kanunun 10. maddesi ile "*Ortaöğretim, ilköğretime dayalı, dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü*

¹⁶⁶ Tuğrul Yürük, *AÜSBE*, s. 140-141.

¹⁶⁷ Tuğrul Yürük, *a.g.e.*, s. 143.

¹⁶⁸ Tuğrul Yürük, *Din Eğitimi*, s. 118.

¹⁶⁹ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 119.

kapsar. Bu okulları bitirenlere ortaöğretim diploması verilir.” şeklinde tanımlanarak ortaöğretiminde zorunlu öğretim kapsamına alınmıştır. “İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 2012-2013 eğitim-öğretim yılından başlayarak 4+4+4 eğitim sistemine geçilmiştir. Bununla beraber yine İmam-Hatip liselerinde kapanmış olan ortaokullar yeniden açılmış ve ortaokul ile liselerde zorunlu olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi’nin yanında “Kur’an-ı Kerim” ile “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Hayatı” dersleri de isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Kanunun din eğitimini ilgilendiren yönü ilköğretim okullarında da bahsettiğimiz gibi 9. maddedir. Bu madde ile din dersleri ilköğretimin 4. sınıfında ve ortaöğretimin tüm sınıflarında haftada 2 saat, lisenin ise bütün sınıflarında haftada 1 saat zorunlu olarak okutulmaya başlandığını görüyoruz.

3 Mart 1924 Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’yla beraber din görevlisi yetiştirmek üzere açılan İmam-Hatip mektepleri ise 1930 yılında öğrenci sayısı, gerek dönemin sosyo-politik olayları sonucu gerekse öğrencinin iâşe sorunu veya iş bulamama korkusu yaşamasından dolayı giderek azalmış ve 1930 yılında kapatılmıştı. Ancak bazı okullar iki öğretim yılı daha ortaokullara bağlı olarak öğretim yaptıktan sonra 1932’de tamamen kapatılmışlardı.¹⁷¹

Bu uygulamalar sonucunda halk, çocuklarına din eğitimi veren bir kurum bulamamış ve bu ihtiyacını gizli ve düzensiz bir şekilde almaya çalıştığı din eğitimi ile gidermeye çalışmıştır. Bunun sonucunda millet, gerçek ile hurafeyi birbirinden ayırt etmeksizin birbirine karıştırmıştır. Bu yanlışları düzeltmede etkin rol oynayabilecek durumda olan İmam-Hatip mekteplerinin olmadığı bu yıllarda Osmanlı döneminden kalma din adamlarının yaşlılık ve ölüm gibi sebeplerle azalması sonucu toplumda din hizmetlerinin karşılanmasında görev yapacak insanlara ihtiyaç daha da artmıştır.

Bu sebeplerden dolayı halk, din derslerinin okullarda okutulmasını ve din görevlisi yetiştiren kurumların yeniden hayatiyet bulmasını yoğun bir şekilde talep etmiştir. Halkın talep ve baskılarını değerlendirmek zorunda kalan CHP ise 1948’de 17 kişilik bir komisyon kurarak ortaöğretimle din görevlisi yetiştirilmesi için çalışmaları

¹⁷⁰ Tuğrul Yürük, *a.g.m.*, s. 120.

¹⁷¹ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 416.

başlatmıştır. Ancak Meclis'teki uzun süre devam eden tartışmaların ardından İmam-Hatip okullarının açılması kabul görmemiş, yerine din görevlisi yetiştirmek üzere ortaokul mezunlarından askerliğini yapmış olanların başvuruda bulunabileceği “İmam-Hatip Kursları”nın açılması öngörülerek,¹⁷² 1949 yılı Ocak ayında on aylık İmam-Hatip kursları açılmıştır.¹⁷³

Açılan İmam-Hatip kursları zamanla ihtiyacı karşılayamamış ve yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı'nca “Müdürler Komisyonu” kurularak 1951 yılında alınan bir kararla ilkokula dayalı birinci devresi dört, ikinci devresi de üç yıllık olan İmam-Hatip okulları açılarak kursların yerini almıştır.¹⁷⁴

İmam-Hatipler, kuruluşlarından 1958 yılına kadar Özel Okullar Müdürlüğüne bağlıken, bu yıldan itibaren 1961 yılına kadar da Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır.¹⁷⁵ 1961 yılından sonra ise sayıları artan İmam-Hatipleri ve yeni kurulan Yüksek İslam Enstitülerini idare etmek üzere 1961 yılında Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra bu müdürlük, genel müdürlük seviyesine çıkarılmıştır.¹⁷⁶

1971 yılında gerçekleşen bir diğer gelişme de İmam-Hatip okullarının ortaokul seviyesinde dört yıllık okul haline getirilmesidir. Buna göre dört yıllık birinci devresiyle birlikte yedi yıllık olan İmam-Hatip okulları 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı kararla ortaokul seviyesinde dört yıllık bir okul olmuştur.¹⁷⁷ Bu dönemin diğer bir gelişmesi ise İmam-Hatip okullarının adı 14.06.1973'te çıkartılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile “İmam-Hatip Lisesi” olarak değiştirilmiştir.¹⁷⁸ Aynı kanunla bu okullarda hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayıcı programların uygulanması hükme bağlanmıştır.¹⁷⁹

Artık bundan sonra İmam-Hatip Lisesi mezunları üniversitelerin değişik bölümlerine gidebileceklerdi. Bu uygulamayla İmam-Hatip okullarının kapatılan orta kısımları yeni İmam-Hatip liselerinin bünyesinde varlığını devam ettirmiştir. Diğer ortaokullardaki seçmeli dersler yerine İmam-Hatip liselerinin bünyelerindeki

¹⁷² Adem Korukcu, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 187.

¹⁷³ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 419.

¹⁷⁴ Adem Korukcu, *a.g.m.*, s. 187-188.

¹⁷⁵ Ömer Okutan, *a.g.e.*, s. 420.

¹⁷⁶ Adem Korukcu, *a.g.m.*, s. 188.

¹⁷⁷ Nahit Dinçer, *1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, Yağmur Yay., İstanbul 1974, s. 97-105.

¹⁷⁸ Adem Korukcu, *a.g.m.*, s. 189.

¹⁷⁹ Ahmet Ünsür, *a.g.e.*, s. 24-25.

ortaokullarda Kur'an-ı Kerim ve Arapça dersleri 02.09.1974 tarih ve 5928 sayılı Bakanlık Onayı ile zorunlu seçmeli dersler olarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁸⁰ Böylece İmam-Hatip liselerinin 7 yıllık yapısının korunmuş olduğunu görüyoruz.

1974 yılında başlayan koalisyon hükümetleri döneminde İmam-Hatip liselerinin sayısı artarak 1980-1981 öğretim yılında 374'e çıkmıştır. 1980'deki askeri darbe hükümeti yeni liselerin açılmasını 1989'a kadar yasaklamıştır. 1989'da yasağın kalkması ile bu okulların sayısı ve öğrenci mevcudu tekrar yükselerek 1995'te okul sayısı beş yüze, öğrenci sayısı da beş yüz bine çıkmıştır.¹⁸¹

1990'lara gelindiğinde İmam-Hatip liselerinin sayısının gittikçe çoğaldığını ve din derslerinin yerini koruduğunu görmekteyiz. Bu okulların sayısının çoğalmasında halkın dini eğitim ve öğretime gösterdiği teveccühün ne kadar yüksek bir düzeyde olduğunu ortaya koyması bakımından önemsenmesi gereken bir gelişme olduğu söylenebilir.

1991-1992 yılında Talim ve Terbiye Kurulu'nun 29.08.1991 tarih ve 130 sayılı kararı ile ders geçme ve kredi sistemi uygulamasına geçilmiştir. Ancak bu sistem uzun sürmemiş ve 1995-1996 eğitim-öğretim yılından itibaren lise birinci sınıflardan başlamak üzere sınıf geçme sistemine dönüştürülmüştür.¹⁸²

1997-1998 eğitim-öğretim yılında kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim kararı alınmıştır. 18.08.1997 tarih ve 23084 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 16.08.1997 tarih 4306 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 24.03.1988 sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkındaki Kanun" ile ilköğretim zorunlu ve kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarılmıştır.¹⁸³ Alınan bu kararlar 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren İmam-Hatip liselerinin orta kısımları kaldırılmış ve öğrenci alımları da durdurulmuştur. Lise kısmına ise 1 yıl hazırlık eklenerek 4 yıllık lise haline getirilmişlerdir.¹⁸⁴ Aynı tarihlerde Yüksek Öğretim Kanunu'nda yapılan değişikliklerle getirilen katsayı uygulaması araç olarak kullanılmış

¹⁸⁰ Ahmet Ünsür, *a.g.e.*, a.y.

¹⁸¹ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁸² Ahmet Ünsür, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁸³ Ramazan Buyrukçu, *a.g.e.*, s. 55-56.

¹⁸⁴ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 290.

meslek ve teknik lise mezunlarının üniversiteye giriş şartları bu okullarda okuyan öğrencilerin aleyhine olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.¹⁸⁵

8 yıllık kesintisiz eğitimle beraber İmam-Hatip Lisesi öğrenci sayılarında bir düşüşün yaşandığını görmekteyiz. Söz konusu değişiklikler ve düzenlemeler İmam-Hatip liselerine ilgiyi oldukça azaltmış, hatta bazı okullar öğrencisizlikten kapatılma noktasına gelirken bazı okullar da birleşerek ayakta durmaya çalışmıştır.¹⁸⁶

İmam-Hatip liselerinin öğrenci sayılarının düşmesinde gerek orta kısımlarının kaldırılmasının, gerek üniversiteye girişte meslek liselerinden puan kesilmesinin ve gerekse de mezun olduktan sonra iş bulamama korkusunun etkili olduğunu düşünüyoruz. 1995'te bu okullarda okuyan öğrenci sayısı beş yüz bin iken 2003'te altmış binlerle ifade edilmiş ve bu okulların sayısı da 1996 yılında altı yüz bir iken, 2003 yılında dört yüz elliye kadar düşmüştür.¹⁸⁷

2005 yılından sonra İmam-Hatip liselerinin durumunun yeniden canlandığını görmekteyiz. Mesleki ve Teknik liseler ile İmam-Hatip liselerinin üniversiteye giriş sınavlarda başarı puanları hesaplamasındaki farklılık 1 Aralık 2011 tarihinde dönemin hükümeti tarafından sıfırlanarak çözüme kavuşturulmuş ve böylece bu okullarda okuyan öğrencilerin mağduriyetleri giderilmiştir.¹⁸⁸

2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan 4+4+4 yeni eğitim yasası eğitimde köklü değişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Öncelikle 1997-1998 yılından itibaren uygulanan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ortadan kaldırılmıştır. TBMM'de 30.03.2012 tarihinde kabul edilen 6287 no'lu, "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 11 Nisan 2012 Çarşamba günü 28261 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁹ Bu kanunla bazı maddeler değiştirilerek din eğitimi açısından önemli değişikliklere gidilmiştir. Konunun önemi açısından kanunun ilgili maddeleri şunlardır;

MADDE 2- 222 sayılı Kanunun 7 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

¹⁸⁵ Mustafa Öcal, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, s. 235.

¹⁸⁶ Mustafa Öcal, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁸⁷ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 183.

¹⁸⁸ Mustafa Öcal, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁸⁹ Adem Korukcu, *a.g.m.*, s. 203.

“MADDE 7- İlköğretim; 1 inci maddede belirtilen amacı gerçekleştirmek için kurulmuş dört yıl süreli ve zorunlu ilkokul ile dört yıl süreli ve zorunlu ortaokuldan oluşan bir Milli Eğitim ve Öğretim Kurumudur.”

MADDE 9- 1739 sayılı Kanununun 25 inci maddesinin mülga birinci fıkrası aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

“İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin hayatı, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam-hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir.”

MADDE 10- 1739 sayılı Kanununun 26 ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 26- Ortaöğretim, ilköğretime dayalı, dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar. Bu okulları bitirenlere ortaöğretim diploması verilir.”

“MADDE 13- 16/8/1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanununun geçici 1 inci maddesinin (A) fıkrasının (2) numaralı bendinin (c) alt bendinde yer alan “sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim” ibaresi “ilköğretim ve ortaöğretim” şeklinde değiştirilmiş ve maddede yer alan “sekiz yıllık kesintisiz” ibareleri madde metninden çıkarılmıştır”.

MADDE 14- 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 45 inci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Yükseköğretime giriş ve yerleştirme:

MADDE 45- Yükseköğretime giriş ve yerleştirme aşağıdaki şekilde yapılır:

a. Yükseköğretim kurumlarına giriş ve yerleştirme işlemleri imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirleri almak kaydıyla, Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenen usul ve esaslara göre yapılır.

b. Yükseköğretim kurumlarına esasları Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenen merkezî sınavlarla girilir. Yerleştirme puanlarının hesaplanmasında adayların ortaöğretim başarıları dikkate alınır. Ortaöğretim bitirme başarı notları en küçüğü ikiyüzelli, en büyüğü beşyüz olmak üzere ortaöğretim başarı puanına dönüştürülür. Ortaöğretim başarı puanının yüzde onikisi yerleştirme puanı hesaplanırken merkezî sınavdan alınan puana eklenir.

c. Ortaöğretim kurumlarını birincilik ile bitiren adaylar için mevcut kontenjanların yanı sıra Yükseköğretim Kurulu kararı ile ayrı kontenjanlar belirlenebilir.

d. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarından mezun olan öğrenciler, istedikleri takdirde bitirdikleri programın devamı niteliğinde veya bunlara en yakın olan mesleki ve teknik önlisans yükseköğretim programlarına sınavsız olarak yerleştirilebilir. Bu öğrencilerin yerleştirilmesine ilişkin usul ve esaslar Milli Eğitim Bakanlığının görüşü üzerine Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir”.¹⁹⁰

Bu maddelere göre 2012-2013 eğitim-öğretim yılındaki en önemli değişiklik İmam-Hatip liselerinin orta kısımlarının yeniden açılmış olmasıdır. Bu değişiklikle 1997 öncesine dönmüştür. Kesintisiz 8 yıl olan ilköğretim, 4 yıl ilkokul ve 4 yıl ortaokul olmak üzere kesintili 8 yıl olmuştur.

Bu değişikliklerle İmam-Hatip liselerinin ortaokul programına baktığımızda genel ortaokullara ilaveten 4. sınıfta zorunlu olmak kaydıyla “Kur’an-ı Kerim”, “Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Hayatı”, “Arapça” ve “Temel Dini Bilgiler” dersleri programa dâhil edilmiştir.

İmam-Hatip liselerindeki bu olumlu gelişmeler özellikle, zorunlu eğitimin kademeli olarak 8 yıldan 12 yıla çıkarılmış olması, gençlerin daha kesintili bir biçimde eğitim alması çeşitli çevrelerce olumlu bulunmuş ve katsayı engelinin kaldırılması da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

¹⁹⁰ www.resmigazete.gov.tr., Sayı: 28261, (Ulaşım Tarihi: 25 Haziran 2013, Saat: 10.00).

3.1.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları

1933-1949 din eğitimi uygulamaları sonucunda Türkiye’de din görevlisi yetiştirecek ve eğitimini verebilecek yükseköğretim kurumu kalmamıştı. Bu süreç hem halk hem de siyasilerde rahatsızlık meydana getirmekteydi.¹⁹¹

1949 sonrası tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmesi, din eğitimiyle ilgili birçok yenilik getirmiştir. Halkın ısrarlı talepleri ve dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin basın toplantısı ile İlahiyat fakültesinin zaruri olduğunu açıklaması üzerine hükümet, 9 Mayıs 1949 tarihinde TBMM’ye bu okulun yeniden açılması için teklif sunmuştur.¹⁹² Meclis tartışmalarının ardından 4 Haziran 1949 tarihinde Ankara Üniversitesi’ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi yeniden öğretime başlamıştır.¹⁹³

1953 yılında sınıf öğretmeni yetiştiren öğretmen okullarının 9 ve 10. sınıflarına Din Bilgisi Dersi konulmuş, dersi de İlahiyat Fakültesi mezunları vermeye başlamıştır. Daha sonra ilkokul 4 ve 5. sınıflarda da bu uygulama başlayınca dersi verecek öğretmene ihtiyaç duyulmuştur.¹⁹⁴

Bunun üzerine TBMM’nin 10 Haziran 1959’da kabul ettiği kanuna istinaden Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir yüksek okul olarak İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, 19 Kasım 1959 tarihinde öğretime başlamıştır.¹⁹⁵ Bu enstitünün amacı; İmam-Hatip okulları ile diğer ilk ve ortaöğretim kurumlarının ihtiyaç duydukları öğretmenleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmektir.¹⁹⁶

İlki İstanbul’da açılan Yüksek İslam Enstitüsünden sonra; Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa, Samsun ve son olarak Yozgat’ta açılanlarla birlikte sayıları sekizi bulmuştur.¹⁹⁷ Bu enstitülere benzer olarak 1972 yılında yapılan bir değişiklikle Erzurum’da İslami İlimler Fakültesi de açılmıştır. Mezunları aynen diğer okullarda

¹⁹¹ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul 2004, s. 27-28.

¹⁹² Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁹³ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 217-218.

¹⁹⁴ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 218.

¹⁹⁵ Halis Ayhan, *a.g.e.*, s. 259-261.

¹⁹⁶ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁹⁷ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, a.y.

olduğu gibi din dersi ve İmam-Hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenliği yapabilmekte ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışabilmekteydi.¹⁹⁸

12 Eylül 1980 sonrası dönemde gerçekleştirilen önemli olaylardan birisi de 2547 sayılı kanunun çıkarılması ve bu gelişmeye paralel olarak 20 Temmuz 1982 gün ve 17760 sayılı Resmi Gazete'de, 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname yayımlanarak yürürlüğe girmesiydi. Bu kararname daha sonra 1983 yılının ilk aylarında Danışma Meclisi'nde görüşülerek kabul edilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi de bu kararnameyi onaylamış ve ilgili kararname 30.03.1983 tarihinde 18003 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁹

Yapılan bir değişiklikle Türkiye'de sekiz tane yeni üniversite kurularak bütün fakülte ve yüksekokullar bu üniversitelere bağlanmıştır. Din öğretimi veren Yüksek İslam Enstitüleri de İlahiyat Fakülteleri haline dönüştürülmüştür.²⁰⁰ Bu gelişme doğrultusunda 1983 yılından itibaren İlahiyat Fakültelerinin sayısının sekiz olduğunu söyleyebiliriz.

Yüksek Öğretimin Kurulu'nun 29 Aralık 1988 tarihinde aldığı bir kararla İlahiyat fakültelerine bağlı olarak iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksekokulları kurulmuş olup, bu okullarda din hizmetleri mesleğine yönelik ön lisans seviyesinde program uygulanmıştır. Beş İlahiyat Fakültesi bünyesinde yer alan İlahiyat Meslek Yüksekokulu'na 1998-1999 öğretim yılından itibaren öğrenci alınmamış, buna alternatif olarak Anadolu Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Ön Lisans Programı açılmıştır.²⁰¹

YÖK'ün 1998-1999 öğretim yılından itibaren aldığı kararlarla,²⁰² İlahiyat fakültelerine 4 yıllık "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü" açılması kararlaştırılmıştır. Bu kanundan sonra İlahiyat programından mezun olanlar da talep etmeleri halinde bir buçuk yıl daha tezsiz yüksek lisans yaparak öğretmen olabileceklerdi. 2006 yılından sonra yükseköğretimde köklü değişimler yaşanmış İDKAB Öğretmenliği Programı Eğitim fakültelerine bağlanmıştır. Ancak 10 Mayıs

¹⁹⁸ Halis Ayhan, *a.g.e.*, s. 249.

¹⁹⁹ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 219.

²⁰⁰ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 220.

²⁰¹ İsmail Güven, *a.g.e.*, s. 290. ; N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 220-221.

²⁰² 11.07.1997 Tarih ve 97.23.1660 Sayılı Karar; 10.09.1997 Tarih ve 97.30.2248 Sayılı Karar.

2012’de YÖK Genel Kurul toplantısında alınan kararlar bu bölümler tekrar İlahiyat Fakültesi programına aktarılmıştır.²⁰³

Ancak Yüksek Öğretim Genel Kurulu’nun 28.03.2013 tarihli toplantısında; Danıştay 8. Dairesinin 2012/6507 E. Sayılı davasına Mahkemece verilen yürütmeyi durdurma kararı uyarınca Yüksek Öğretim Mevzuat Komisyonu’nun görüşü de dikkate alınarak,

a) 2012-2013 eğitim-öğretim yılından önce üniversitelerin Eğitim Bilimleri Fakültesi bünyesinde açılmış iken 10 Mayıs 2012 tarihli Genel Kurul kararı ile Abant İzzet Baysal, Ankara, Atatürk, Cumhuriyet, Çanakkale, Onsekiz Mart, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Erciyes, Eskişehir Osmangazi, Fırat, Gaziosmanpaşa, Hakkâri, Harran, İnönü, İstanbul, Kafkas, Kastamonu, Kilis 7 Aralık, Marmara, Muş, Alpaslan, Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs, Recep Tayyip Erdoğan, Sakarya, Süleyman Demirel, Uludağ üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültelerine, Adıyaman ile Ağrı İbrahim Çeçen üniversitesi bünyesindeki İslami İlimler Fakültesine aktarılan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü ile İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Anabilim Dallarının Eğitim Fakültesi bünyesinde de açılması ve 2012-2013 eğitim-öğretim yılından önce söz konusu bölüme kayıt yaptıran öğrencilerin eğitimin aksamasına neden olmaması için 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Eğitim Bilimleri Fakültesi bünyesine aktarılmasına,

b) 2012 ÖSYS’de Eğitim Fakültesi adı altında yer alarak öğrencilerin tercih ettiği ancak daha sonra bünyelerinde İlahiyat Fakültesi / İslami İlimler Fakültesi kurularak anılan fakültele aktarılan Bartın, Bülent Ecevit, Artvin Çoruh ve Bayburt üniversiteleri bünyesindeki İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü ile İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Anabilim Dallarının Eğitim Fakültesi bünyesinde de açılması ve mevcut öğrencileri ile birlikte, eğitimin aksamasına neden olmaması için 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Eğitim Bilimleri Fakültesine aktarılmasına,

c) 2012 ÖSYS’de İlahiyat Fakülteleri bünyesinde yer alarak İlahiyat Fakültesi altında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği programını tercih ederek

---

²⁰³ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 221.

yerleşen öğrencilerin ise herhangi bir ihtilaf olmadan eğitimlerini İlahiyat Fakültesi bünyesinde sürdürmesi kararı alınmıştır.

Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'nde bulunan İlahiyat Ön lisans Programı mezunlarına lisans tamamlama eğitimi vermek amacıyla 2013 DGS İlahiyat Bölümü Kontenjanları kılavuzuna göre Ankara, İstanbul, Dokuz Eylül, Sakarya, Ondokuz Mayıs, Cumhuriyet, İnönü ve Dicle üniversiteleri İlahiyat fakültelerinde İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programı açılmıştır. Bunların yanında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde de 4 yıllık Açık Öğretim İlahiyatı Bitirme Programı açılmıştır.²⁰⁴

2011 yılında atılan önemli bir adımla, birçok üniversiteye İlahiyat Fakültesi veya benzeri olan İslami İlimler Fakültesi açılmaya başlandığını görüyoruz. Bu fakülteler 2011-2012 ÖSYM kılavuzunda yer alarak öğrenci almaya başlamıştır.²⁰⁵

Bütün bu gelişmelerden sonra 1998 ÖSYM kılavuzunda sadece 22 olan İlahiyat Fakültesi, 2013 ÖSYS Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzuna göre 49 İlahiyat Fakültesi, 11 İslami İlimler Fakültesi (Adıyaman, Ağrı İbrahim Çeçen, Aksaray, Bartın, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni., Giresun, Sabahattin Zaim, İstanbul Şehir, Alpaslan, Uşak ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) ve İstanbul 29 Mayıs üniversitesindeki Uluslararası İslam ve Din Bilimleri olmak üzere toplam 61 fakülte olduğunu görüyoruz.

Öğrenci sayılarına baktığımızda ise 1998 ÖSYM kılavuzuna göre İlahiyat Fakülteleri 1888 öğrenci alırken 2013 ÖSYS kılavuzunda bu sayının 10258 olduğuna şahit oluyoruz.

Bu rakamlar bize şunu hatırlatmaktadır ki, 1949 öncesi de din eğitimi veren kurumlar kaldırılmış ve din eğitimi büyük bir yara almıştı. Ancak halkın yoğun isteği ve talebi üzerine 1949'dan sonra yeniden din eğitiminin önü açılmış ve halk yoğun bir teveccüh göstermişti. 1998'de de din eğitimi zorunlu kesintisiz sekiz yıllık eğitim sistemiyle duraksamış ve geriye gitmiştir. Ancak halkın din eğitimine olan özlemini ve din eğitimini ne kadar çok istediğini 2013 İlahiyat Fakülteleri ve bu fakültelere yerleşecek olan öğrenci sayılarından anlamamız mümkün olacaktır.

²⁰⁴ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 221.

²⁰⁵ N. Yaşar Aşıkoğlu, *a.g.m.*, s. 222.

1949'dan günümüze kadarki süreçte yükseköğretimde din eğitimi ve öğretimi uygulamaları alanında birçok değişiklik yapılmış ve sonuçta günümüze kadar din görevlileri yetiştiren yükseköğretim kurumlarının sayısı artmıştır.

3.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

İslam dini, insanları hem bu dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi gaye edinen bir dindir. Zorluk ve problemlerle dolu dünya hayatı boyunca inanan insanın moral ve huzur kaynağı olan İslam dini, aynı zamanda kişiyi ölüm ya da yok oluş korkusu karşısında teselli etmekte ve onun hayatına bir anlam kazandırmaktadır.

Müslüman bireylerin davranışlarında etkin bir rol oynayan İslam dininde sıkça vurgulanan iyilik, dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve kardeşlik gibi son derece önemli olan ilkelerin din eğitimi yoluyla bireylere doğru bir şekilde öğretilmesi, sosyal huzursuzluk ve ahlaki çöküntü gibi nedenlerden kaynaklanan çatışma eğilimlerinin durması bakımından önemli bir fırsattır.

Türkiye'de din eğitiminin hem yaygın, hem de örgün olarak verilmekte olduğunu görmekteyiz. Yaygın eğitim, halkı din konusunda aydınlatmak, toplum bireyelerine ortak dini ve milli değerleri aşımamak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve dini pratiklerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere değişik mekânlarda yapılan etkinliklerin tümüdür.²⁰⁶

Örgün eğitim belli bir kitleye bir program dâhilinde belli bir zaman içerisinde hitap ederken, yaygın eğitimin belli bir kitlesi, programı ve belli bir zamanı olmadan çocuk-geç, yetişkin-yaşlı, kadın-erkek vb. din ve ahlakla ilgili olarak öğrenme ihtiyacında olan herkese ulaşması bakımından önemli olduğunu görmekteyiz.²⁰⁷

Yaygın din eğitiminin işlevlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- İslam'ın öğretileri olan inanç, ibadet ve ahlak konularında insanları aydınlatmak,
- İslam dininin değerlerini insanlara benimseterek, insanlara dini bilgiler, duygular ve beceriler kazandırmak,

²⁰⁶ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 128.

²⁰⁷ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, OMÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2002, s. 15.

- İnsanlara doğruları anlatarak, onları batıl inanç ve hurafe gibi din dışı şeylerden korumak,
- İnsanların ibadet yaparken usulüne uygun yapmalarını sağlamak ve varsa dini ahlaki problemlerinin çözümünde onlara yardımcı olmak,
- İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an ve sünneti, insanlara doğru bir şekilde öğretmek ve Kur'an-ı Kerim'in mealini okuma alışkanlığı kazandırmak.²⁰⁸

Yaygın din eğitiminin amacı, eğitime uygun iletişim vasıtaları aracılığıyla her yaş ve düzeydeki insanı dini ve ahlaki konularda doğru bir şekilde bilgilendirmek ve sonuçta toplumu aydınlatmaktır. Böylece, kuşaklar arasındaki dini anlayış farklılıkları azaltılacak ve bireylerin hayatın dini boyutunu fark etmelerine ve hayatı yorumlamalarına katkı sağlanmış olacaktır.

Çalışmamızın bu kısmında yaygın din eğitiminin verildiği kurumların başında gelen, aile, cami ve Kur'an Kursları'nı ele almaya çalışacağız.

3.2.1. Aile

Aileyi, toplumun en küçük yapı taşı ve en eski toplumsal kurum olarak tanımlayabiliriz.²⁰⁹ Her insan, korunmaya muhtaç olarak bir aile ortamında dünyaya gelir. Bu nedenle aile kurumunun devamı, her millet için üzerinde titizlik gösterilmesi gereken konular arasında en ön sıralarda yer alır. Ailenin düzeni ve sağlamlığının, toplumun üzerine bina edildiği en önemli temellerden birinin olduğunu söyleyebiliriz.

Aile toplum için büyük bir öneme sahiptir. Çünkü aile insanın yaşadığı toplumun kültürel değerlerini korumasında ve bu değerleri yeni nesillere aktarmasında dikkate değer bir görev üstlenir. Bu yüzden çocuklar, içerisinde yetiştikleri ailelerin hayat tarzını edinirken kültürel yönden de kendi ailesinin özelliklerini alarak bu özellikleri nesilden nesile aktarma yoluyla kültürel değerlerin yaşanmasına katkı sağlar.²¹⁰

Ailenin en önemli yönlerinden biri de eğiticilik fonksiyonudur. Eğitimin ilk başladığı yer ailedir. Çocuğun ilk eğitmeni ve öğretmenleri anne-babasıdır. Çocuk ilk

²⁰⁸ Recai Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Niteliği", Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 272-273.

²⁰⁹ Amiran Kurtkan, *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1982, s. 78.

²¹⁰ Mustafa Köylü, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, s. 294-295.

bilgilerini aileden alır ve bunları giderek geliştirir. Aileden edinilen bu bilgiler olumlu da olabilir olumsuz da. İyi ahlak özelliklerinin hâkim olduğu bir ailede yetişen çocukların, ileriki yaşlarda toplumda görülen yanlış ve yıkıcı davranışlara sapma ihtimali daha zayıftır. Aile çevresinde edinilen alışkanlıkların sonraki yıllarda değişmesi imkânsız olmamakla birlikte zordur. Bu yüzden, çocuğun kişilik yapısında silinmesi kolay olmayan izler bırakan ilk çocukluk dönemi eğitimi çok önemlidir.²¹¹

Çocuklar anne, baba, dede, nine, abla ve ağabey gibi aile büyüklerinden gördükleri ibadetlere, dini içerikli davranışlara içten gelen duygularla yönelirler ve onları örnek alarak kendileri de aynı davranışları yapmak isterler. Öyle ki, aile çocuğa dinini öğretip ondaki dini duygunun olumlu yönde gelişmesini sağlayabileceği gibi, din duygusunu körelterek çocuğun dine soğuk bakmasına ve dinden uzaklaşmasına da neden olabilmektedir. Hz. Peygamber'in; "*Her çocuk fıtrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu ya Yahudi ya Hıristiyan ya da Mecusi yapar.*"²¹² mealindeki hadisi-i şerifi de, çocuğun inanç yapısının ve kişiliğinin oluşmasında ailenin etkinliğini ortaya koymaktadır.

İslam, pek çok konuda olduğu gibi, çocuk eğitiminde de temeli sevgi ve şefkate dayalı bir yaklaşım önermektedir. Hz. Peygamber de, çocuklarla ilişkilerde şiddet ve kaba davranmayı benimsemeyerek bunu torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e büyük ilgi, sevgi ve şefkat göstererek ortaya koymuştur. Hatta torunu Hz. Hasan'ı öptüğü bir gün yanında bulunan sahabeden Akra b. Habis'in, "*Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim*" sözü üzerine "*Merhamet etmeyene merhamet olunmaz*"²¹³ buyuran Hz. Peygamberimiz o sahabinin yanlış olan bu davranışını kınamıştır.

Aile yuvasının, İslam açısından son derece önemli bir konuma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de "*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun(varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*"²¹⁴

²¹¹ Mustafa Köylü, *a.g.e.*, s. 295.

²¹² Müslim, Kader 22.

²¹³ Buhârî, Edeb, 18.

²¹⁴ Rûm, 30/21.

Ayrıca Yüce Allah çocukları, anne-baba için bir emanet²¹⁵ dünya hayatının süsü²¹⁶ ve bir imtihan vesilesi olarak gönderdiğini²¹⁷ yine ilahi kelâmında bizlere ayetlerle bildirmiştir. Başka bir ayette ise “*Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun*”²¹⁸ buyurarak konunun önemini ortaya koymuş ve biz insanlara ışık tutucu bir yol göstermiştir.

Allah’u Teâlâ bu ayetlerle, anne-babanın çocuğuna karşı görevlerini ve onları birer emanetmiş gibi sahiplenerek sevgi ile yaklaşılması gerektiğini bildirmiştir. Aile halkına da İslami eğitim verildiği takdirde onların da hem dünyevi hayatları hem de uhrevî hayatları kurtarılmış olacaktır. Hz. Muhammed’den günümüze kadar müslümanların hayat düsturu haline getirmeye çalıştıkları bu esaslar toplumun şekillenmesinde de büyük rol oynamaktadır.

Bu ayetleri ve Peygamber Efendimizin sözlerini de dikkate alarak diyebiliriz ki, çocuklar dünya süsüdür ancak aynı zamanda bir imtihan vesilesidir. Dolayısıyla hem çocukların geleceğini kurtarmak hem de bu imtihanı kazanabilmek için çocuklarımızı hayata hazırlamak, onlara güzel ahlak vermek, temel dini bilgileri öğretmek anne ve babanın en temel görevidir. Bu durum, en eski İslami dönemlerde de geçerlidir, cumhuriyetin kuruluş sürecinde de geçerlidir, günümüzde de geçerliliğini muhafaza etmektedir.

3.2.2. Cami ve Mescitler

Müslümanların bireysel ya da topluca ibadet ettikleri mekânlar olan cami ve mescitler, dini bir merkez olarak İslam kültür ve medeniyetinin oluşmasında ve gelişmesinde rol oynamış önemli kurumlardır. Hz. Peygamber, hicretten sonra ilk iş olarak bir mescit inşa ettirmiş ve bu mescidin bir bölümünü de *suffe* adı verilen eğitim-öğretim yerine ayırmıştır. Hz. Peygamber zamanında pek çok siyasi, idari ve sosyal amaçlara hizmet eden mescitler ve daha sonra inşa edilen camiler, başta ibadet olmak üzere din öğretiminin de yapıldığı; içerisinde iman, ibadet ve ahlakla ilgili konuların işlendiği önemli dini ve sosyal eğitim kurumları olarak hizmet vermiştir.²¹⁹

²¹⁵ Mu’minûn, 23/8.

²¹⁶ Kehf, 18/46.

²¹⁷ Enfâl, 8/28.

²¹⁸ Tahrîm, 66/6.

²¹⁹ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, s. 74.

“Mescid” kelimesi sözlükte “secde edilecek, namaz kılınacak yer”²²⁰ olarak tanımlanmaktadır. “Câmi” kelimesi ise “toplayan bir araya getiren ve içinde namaz kılınan yer”²²¹ diye anlamlandırılmaktadır. Terim olarak ise, toplu ibadet edilen yerlere cami dendiğini görmekteyiz.²²² Kur’an ve Sünnet’te camilerin yapımı, bakımı, temizliği ve cemaatine çok önem verilmiştir. Kur’an’da Yüce Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namaz kılıp zekât veren ve sadece Allah’tan korkan kimselerin imar edeceği bildirilmektedir.²²³

Yeryüzünde ilk ev ve ilk mabet Mekke’deki Kâbe’dir.²²⁴ Müslümanlar İslam’ın başlangıcında Kâbe’nin var olmasından dolayı yeni bir ibadet yeri inşa etmemişlerdi. Çünkü Hz. Peygamber ve İslam’ı kabul eden herkes, içerisinden putlar atılmadan önce de Kâbe’ye saygı duyuyor ve burada ibadet yapıyorlardı. Ancak müşriklerin inananlara karşı düşmanca tutumları yüzünden Kâbe’de ibadet etme imkânı kalmamış ve yeni ibadet yerleri yapma ihtiyacı doğmuştu.²²⁵

Hz. Peygamber İslam’ı tebliğ etmeye başladıktan sonra müşriklerden tepki görmüş ve bunun üzerine müslümanlar ibadetlerini evlerinde veya belirledikleri gizli yerlerde yapmaya başlamışlardı. İslam tarihinde hususi mahiyette bilinen ilk Mescid Mekke’deki Ammar b. Yâsir’in evindeki mescittir.²²⁶ Hz. Muhammed (s.a.v.) can arkadaşı Hz. Ebû Bekir’le 622 yılında Mekke’den Medine’ye hicret ettiklerinde de Medine topraklarındaki Kuba köyünde Gülsüm b. el-Hidm’in evine misafir olmuş ve burada Kur’an-ı Kerim’de “Takva üzere inşa olunan Mescid” diye bahsedilen İslam tarihinin ilk umumi evini inşa etmişlerdi.²²⁷

Hz. Muhammed (s.a.v.) Kuba’dan Medine’ye geldiğinde ilk iş olarak anne tarafından ataları olan Benû Neccâr yurduna Mescid-i Nebevî’yi inşa ettirmiştir. Mescid-i Nebevî Hz. Peygamber’in öncülüğünde inşa edilen en büyük ve en fonksiyonel camidir. Planını bizzat kendisi çizmiştir. Plan, Camide namaz kılınacak yer, Hz. Peygamber’in ve ailesinin kalacağı odalar, eğitim-öğretim yapılan ve yoksulların

²²⁰ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 725.

²²¹ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 139.

²²² Fikret Karaman vd., *a.g.e.*, s. 428.

²²³ Tevbe, 9/18.

²²⁴ Âl-i İmran, 3/96.

²²⁵ Hüseyin Yılmaz, “Cami Eksenli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 317

²²⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, İstanbul 1982, s. 45.

²²⁷ Tevbe, 9/108.

kalabilmeleri için ayrılan suffa olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı. Medine'deki Mescid-i Nebevî'nin dışında dokuz mescid daha vardı. Bunlardan başka da Riyad ve Dahran arasındaki Cuvasa'da Cuma kılınan bir mescidin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.²²⁸

Yine tarihi kaynaklar, Medine'deki bütün bu mescitlerden önce Medineli ilk müslümanların Cuma kıldıkları bir mescidin bulunduğu işaret etmektedirler. Zira Hz. Peygamber, Medine'deki sayıları henüz yirmiyi aşmamış bu müslümanlara Cuma namazını kılmalarını emretmişti.²²⁹

Hicret'in ardından Medine'de Mescid-i Nebevî'yi inşa ettiren Hz. Muhammed (s.a.v.), bu mescidin "Suffe" denilen bölümünü talim faaliyetine tahsis etmişti. İlk başlarda bu merkezde 70 ya da 80 talebenin bulunduğu belirtilse de bizzat Hz. Peygamber'in de ders verdiği suffede zamanla talebe sayısının 400'e ulaştığı kaydedilmektedir.²³⁰

O dönemde eğitim ve öğretimin sadece erkeklere ait olmadığını görüyoruz. Kadınlar için de Mescid-i Nebevî'de ayrı bir gün tahsis edilerek eğitim ve öğretim görmeleri sağlanmıştır.²³¹

İslam'ın ilk asırlarından itibaren sistemli bir şekilde gelişerek medreseler gibi görev yapan camilerde Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanında edebiyat, mantık, felsefe, matematik, astronomi ve tıp gibi sosyal ve tabii ilimler de okutulmuştur.²³²

Camilerin eğitim ve öğretim mahalli olarak kullanılması geleneği Osmanlılarda da başlangıçtan itibaren benimsenen ve devam eden bir uygulama olduğunu birinci bölümde ele aldığımız sıbyan mektepleri ve medreseler konusunda dile getirmiştik.

Cumhuriyet sonrası döneme göz attığımızda, örgün din eğitimini Milli Eğitim Bakanlığı'nın, yaygın din eğitimini ise anayasal bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürütmeye başladığını görüyoruz. Anayasa'nın özel kanunu diye ifade edilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve görevlerini düzenleyen 22.06.1965 tarih

²²⁸ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, s. 53.

²²⁹ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, s. 50.

²³⁰ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 2011, s. 124.

²³¹ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *a.g.e.*, s. 132.

²³² Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 316.

ve 633 sayılı kanunun birinci maddesi şu şekildedir: “İslam dininin inançları ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.”²³³

Kanunda geçen “din konusunda toplumu aydınlatmak” ifadesi Diyanet İşleri Başkanlığı’na yaygın din eğitimi konusunda yetki vermektedir. Hiç şüphesiz yaygın din eğitiminin odak noktasını camiler oluşturmaktadır. Çünkü camiler toplanılıp ibadet yapılan yerler olmakla birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi başlangıçtan beri birer din eğitim ve öğretim merkezi olarak kullanılmıştır. Günümüzde her yaştan ve her kültür seviyesindeki insanın ibadet maksadıyla camilere gidip buralarda yapılan vaaz ve hutbeleri dinleyerek bir çeşit din eğitimi aldıklarını söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Cami’de topluca yapılan ibadetin tek başına yapılan ibadetten yirmi yedi derece üstündür”²³⁴ sözüyle müslümanları cami ve mescitlere yönelmeleri noktasında teşvik ettiğini görüyoruz. Böylece, toplu halde ibadet eden her yaş ve konumdaki insanlar arasında bir yakınlaşma ve kaynaşmanın oluşması ve inanan insanların birbirlerinden davranış öğrenmeleri hedeflenmiştir. Özellikle Cuma ve bayram günlerinde milyonlarca insana hitap eden hutbeler, vaazlar ve diğer dini bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, camilerin topluma hizmet eden yaygın din eğitimi kurumlarının başında geldiğini söylemek mümkündür.

Camide uyulması istenilen kuralların, insanlarda cami dışında da aranan bazı özelliklerin kazanılmasına yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Farz namazlarının toplu kılınması, toplumda birlik ve beraberliği pekiştirmekte, namaz kılarken de tutulan saf düzeni ise insanlar arasındaki yapay olan ayrılıkları kardeşliğe ve beraberliğe dönüştürmektedir. Yine camiye temiz ve düzgün kıyafetle gelme, cami içerisinde yavaş yavaş yürüme, camide alçak sesle konuşma, hutbe ve vaaz gibi konuşmaları sessiz bir şekilde ciddiyle dinleme, mütevazı olma, imamın öncülüğünde yardımlaşma faaliyetlerinde bulunma, camiye kendiliğinden gelme gibi daha birçok prensip insanları

²³³ www.resmigazete.gov.tr Sayı: 633, (Ulaşım Tarihi: 22 Haziran 2013, Saat: 15.20).

²³⁴ İmam Nevevi, Riyâzü’s-Sâlihîn, Merve Yay., İstanbul 1992, s. 358.

temizliğe, nezakete, alçakgönüllü ve disiplinli olmaya, dayanışmaya ve dürüstlüğe alıştırmaktadır diyebiliriz.²³⁵

Cami merkezli din eğitimini; Müftü, vaiz, din hizmetleri uzmanı, murakıp, imam-hatip ve müezzin-kayyım veya akademisyen gibi görevliler tarafından gerçekleştirilen vaaz, hutbe, yaz kursları, sohbet ve talepte bulunan yetişkinlere yönelik akşam kursları oluşturmaktadır.²³⁶

Bütün müslümanlar için ve dolayısıyla cami görevlileri için de emir niteliğinde olan Âl-i İmran sûresinin 104. ayeti din eğitiminin müminler tarafından yerine getirilmesi gereken bir görev olduğunu ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Cami merkezli din eğitimini yürüten görevlilerin bazı kişisel niteliklere sahip olması gerekir. Bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz;

- İhlâslı ve sabırlı olma,
- Sevgi, saygı, adalet ve hoşgörü sahibi olma,
- Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoş sohbetli olma,
- Tevazu sahibi olma,
- İnsanlara karşı duygudaşlık kurabilme,
- Eğitsel faaliyetlerinde gayretli ve iyimser olma,
- Eleştirilerden yararlanabilme
- Dış görünüşü ve davranışlarıyla örnek olabilme.²³⁷

3.2.3. Camilerde Yürütülen Diğer Etkinlikler

3.2.3.1. Vaaz

Vaaz kelimesi, öğüt vermek, insanları kötülöklere karşı uyarmak ve dini konularda bilgilendirmek anlamlarına gelmektedir. Vaaz eden kimselere de “vaiz” denir.²³⁸ Çakan ise vaazın, dini konularda toplumu aydınlatmak amacıyla yetkili görevliler tarafından cami, mescit ve topluca ibadet edilen diğer mekânlarda ibadet

²³⁵ A. Murat Daryal, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İFAV Yay., İstanbul 1999, s. 91.

²³⁶ Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 321.

²³⁷ Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 321-322.

²³⁸ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 214.

öncesi veya sonrasında yapılan nasihat nitelikli konuşmalardır²³⁹ diyerek daha kapsayıcı bir tanım yapmıştır denebilir.

Hz. Peygamber döneminden itibaren cami veya mescitlerde dini yönden yetişmiş kişilerce halka vaaz edilerek öğüt ve nasihatler verilmiştir. Günümüzde ise kadrolu resmi vaizler görevlendirilerek cuma ve bayram günleri ile Ramazan ayında bir program dâhilinde vaazlar verilmektedir. Vaizlerin bulunmadığı yerlerde ise bu görevi müftüler veya imamlar yapmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nca cezaevlerine ve istekte bulunan işyerlerine de vaizler görevlendirilmektedir.²⁴⁰

Halkın dini konularda eğitilmesi açısından Hz. Peygamber'in doğum yıldönümlerini anma ve onu anlamaya yönelik 1989 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından başlatılan ve günümüze kadar süregelen kutlama veya uygulamaların da yaygın din eğitimi açısından önemi büyüktür.²⁴¹

3.2.3.2. Hutbe

Kelime olarak hutbe; “konuşmak, bir kişi ya da bir gruba hitap etmek veya söz söylemek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁴² İslam dininde Cuma namazını cemaatle kılmak zorunludur. Aynı zamanda Cuma namazından önce okunan hutbeyi dinlemek de zorunludur. Bununla birlikte yılda iki kez Ramazan ve Kurban bayramlarında kılınan bayram namazının ardından da hutbe okunur.²⁴³ Bu hutbeleri özellikleri bakımından çok kişinin dinlediğini söyleyebiliriz. Bu da hutbenin yaygın din eğitimi açısından etkili ve önemli bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Hutbelerin, dini iletişim süreci olarak Hz. Peygamber döneminde başladığını söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'in kendisine Yüce Allah tarafından gönderilen vahiyleri öncelikle kendisinin uyguladığını ardından en yakınlarından başlamak üzere tüm insanlara ulaştırmakla görevli olduğunu biliyoruz.²⁴⁴ İlk dönemlerde küçük gruplar halinde başlayan dini eğitim-öğretim sürecinin zamanla büyüyüp gelişerek günümüze kadar geldiğini dile getirebiliriz.

²³⁹ İ. Lütfi Çakan, *Dini Hitabet*, İFAV Yay., İstanbul 1998, s. 120.

²⁴⁰ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 214-215.

²⁴¹ www.diyanet.gov.tr/kutludogum (Ulaşım Tarihi: 15.03.2013, Saat: 01.15).

²⁴² İ. Lütfi Çakan, *a.g.e.*, s. 26.

²⁴³ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 213.

²⁴⁴ Şükrü Keyifli, “Camilerde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, s. 334.

3.2.3.3. Kur'an ve Din Öğretimi

Kur'an okuma ve öğretiminin cami veya mescitlerde Hz. Peygamber döneminde başladığını ifade etmiştik. Kur'an ve dini bilgilerin öğretimini Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin yapması veya bu görevi yapmak üzere öğretmenler görevlendirmesi konunun önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. Hz. Peygamber döneminde caminin, gece gündüz Kur'an okuyup dinleyenlerle dolup taşıdığını görmekteyiz. Sahabeler arasında eğitim-öğretim seferberliğinin başlatılmış olması, o dönemlerde Kur'an halkalarında yetişenlerin, İslam'ın daha sonraki nesiller arasında, Kur'an'ın ve dinin öğretilmesinde aktif rol almış olmaları da ayrıca dini eğitim açısından büyük önem arz etmektedir.²⁴⁵

Kur'an okuma ve dini bilgiler öğrenme açısından önemli bir yere sahip olan cami dersleri, cumhuriyet dönemi ile başlayan süreçte ve halen günümüzde de devam etmektedir. DİB'nin son dönemlerde başlattığı bir uygulama ile Kur'an ve dini bilgiler öğrenmek isteyen yetişkin on kişinin din görevlilerine resmen başvurması halinde Valilik oluru ile camilerde kurslar açılabilen ve dini öğretim yapılabilmektedir.²⁴⁶ Bu da yaygın eğitim açısından önemli bir hizmet olarak görülmelidir.

Cami merkezli Kur'an öğretimi ve din eğitimi faaliyetlerinden bir diğeri de yaz Kur'an kurslarıdır. Yaz Kur'an kursları, ilk ve ortaöğretim tatil girmesiyle okul çağı çocuklarından Kur'an-ı Kerim ve mealini, itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili temel dini bilgileri öğrenmek isteyenler için MEB'in görüşü alınarak müftülüklerin teklifi ve mülki amirin onayıyla açılmaktadır. Yaz Kur'an kursları, Haziran ayının son haftasında başlamak suretiyle on haftalık bir yaygın din eğitimi uygulamasıdır. Haftanın beş iş gününde, günde üç saat olmak üzere hizmet verilmektedir. Kur sistemine göre okutulan toplam on beş saatin beş saati Kur'an-ı Kerim'e, on saati ise temel dini bilgilere (itikat, ibadet, siyer ve ahlak) ayrılmıştır.²⁴⁷

Yaz Kur'an kurslarındaki öğrencilerin seviyelerine göre eğitim almalarını sağlayan kur sistemini din görevlileri tarafından oldukça verimli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

²⁴⁵ Mustafa Ağırman, *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Mescit ve Fonksiyonları*, Ravza Yay., İstanbul 1997, s. 131-144.

²⁴⁶ Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 331.

²⁴⁷ Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 334.

3.2.4. Kur'an Kursları

Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderdiği ilk vahiyle Kur'an eğitim ve öğretiminin başladığını söyleyebiliriz. Hz. Peygamber öncelikle kendisine gelen vahyi ezberleyerek ashabına aktarmış, vahiy kâtipleri aracılığıyla çeşitli malzemeler kullanılarak ayetleri kayıt altına aldırılmış ve aynı zamanda uygulamasını da göstermiştir.²⁴⁸

Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim öğretiminde bizzat kendisinin aktif rol aldığı, ulaşamadığı yerlere Kur'an öğreticileri gönderdiğini ve Kur'an öğrenimine büyük önem verdiğini daha önce belirtmiştik.

Atalarımız da asırlar boyu Kur'an-ı Kerim'i ya müstakil kurslar (mektepler) açarak veya medrese ve mektep programlarında özel bir ders olarak okutmuşlardır. Günümüzde ise ülkemizdeki yaygın din eğitimi etkinliklerini resmi ve sistemli olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğünü ve bu kurumlardan birisinin de Kur'an kursları olduğunu söyleyebiliriz.²⁴⁹

Kur'an kursları, öğrenim çağındaki çocuklardan ilköğretim mezunları ile yaşlı ilerlemiş vatandaşlardan okur-yazar olanların Kur'an okumayı, temel dini bilgilerle, namaz kılmayı, kısa sûreleri ve duaları öğrenebildiği, kabiliyeti olanların hafızlık yapabildiği düzenli eğitim-öğretimin sürdürüldüğü kurumlardır.²⁵⁰

Cumhuriyetin ilanından sonra yeniden ele alınan Kur'an eğitimi, 1924-1926 yılları arasında sadece ilkokulların programında "Kur'an-ı Kerim ve Malumât-ı Diniye" adıyla yer almış, daha sonra uzun sayılabilecek bir dönem ne ilk, ne orta, ne de yüksek öğretim programlarında yer almıştır.²⁵¹

İlkokulların programından Kur'an-ı Kerim dersinin çıkarılmasıyla örgün eğitim alan öğrenciler Kur'an öğrenmekten mahrum bırakılmışlardır. Bunun yanında yaygın din eğitimini ilgilendiren Kur'an kursları TBMM gündemine gelmiş ve bu çerçevede Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde Kur'an hafızı yetiştirmek üzere, 10 kişilik "huffaz muallimi" tahsis edilerek aynı yıl dokuz tane Kur'an Kursu açılmış ve eğitim-öğretime

²⁴⁸ Ahmet Koç, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, s. 350.

²⁴⁹ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, Diyanet Yay., Ankara 2008, s. 41.

²⁵⁰ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 219.

²⁵¹ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2011, s. 454.

başlanmıştır. Böylece yaygın din eğitimi alanında ilk defa Kur'an Kursu adıyla bir kurum faaliyete başlamış oldu. Kur'an kurslarının açılması bizzat Cumhuriyet'i kuran irade tarafından ihtiyaç hissedildiği için kurulmuştur diye yorumlanmıştır.²⁵² Bunda halkın talep ve isteklerinin çok daha fazla etkin rol oynadığı kanaatindeyiz.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında Kur'an öğretimi örgün olarak, İmam-Hatip liseleri, Yüksek İslam enstitüleri ve İlahiyat fakültelerinde, yaygın eğitim olarak ise daha çok camiler ve Kur'an kurslarında yapılmıştır. Ancak 1930 yılında İmam-Hatip mekteplerinin ve 1933'te Dâru'l-Funûn İlahiyat Fakültesi'nin öğrenci bulamama nedenlerinden dolayı kapatılması, ilk ve ortaokullardaki din derslerinin de 1927'den başlayarak 1939 yılına gelinceye kadar programdan çıkarılmasıyla 1950'li yıllara kadar din öğretimi yapılan tek kurumun Kur'an kursları olduğunu görmekteyiz. Denilebilir ki Kur'an Kursları açıldığı günden beri günümüze kadar hiç kapanmayan tek kurum olarak varlığını sürdürebilmiştir.²⁵³

Kur'an kurslarının öğrenci sayılarına baktığımızda zamanın gerek siyasi gerekse sosyal ve ekonomik gelişmelerinden çok açık bir şekilde etkilendiğini görmekteyiz. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında 9 kursta 232 öğrenciyle eğitim-öğretime başlanılmış ve 1950 yılından sonra 1965'te çıkarılan Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu'nun da etkisiyle 1980-1981 yıllarında öğrenci sayısı 67.816, kurs sayısı ise 2.610 olmuştur. Kur'an kurslarındaki bu büyük gelişme, temel eğitimin sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu olduğu 1997 yılının sonlarına kadar devam ederek öğrenci sayısı yaklaşık 180.000 olmuş, kurs sayısı ise 5.241 olarak o zamana kadarki en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren öğrenci ve kurs sayısının temel eğitimin kesintisiz sekiz yılla birlikte azımsanmayacak kadar düştüğü görülmektedir. 2000-2001 eğitim-öğretim yılında öğrenci sayısı 90.353'e, kurs sayısı ise 3.252'ye düşmüş ve böylece bir önceki yıla göre hem öğrenci hem de kurs sayısı yaklaşık yarı yarıya yakın bir düşüş göstermiştir.²⁵⁴

2000 yılından itibaren yeniden yapılandırılan Kur'an kursları halkın büyük bir teveccühüyle karşı karşıya kalmış ve tekrar canlanmaya başlamıştır. Öğreten değil öğrenen, konu değil problem merkezli din anlayışının oluşumunda Kur'an ve Sünnet'i

²⁵² Mehmet Korkmaz, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 343.

²⁵³ Ahmet Koç, *Kur'an Kursları'nda Eğitim ve Verimlilik*, İlahiyat Yay., Ankara 2005, s. 17.

²⁵⁴ Ahmet Koç, *Din Eğitimi*, s. 354.

merkeze alan ve eğitimin güncelleştirilerek yeni bir anlayışın benimsenmesi ile 2012 yılı itibariyle ülke genelinde Kur'an kurslarının sayısı yaklaşık 11.000'ine, öğrenci sayısı ise 412.000'ine yükselmiştir.²⁵⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an kurslarında, Kur'an-ı Kerim'i Yüzünden Okuma ve Hafızlık Eğitim Programı olmak üzere iki tür program uygulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i Yüzünden Okuma Programı ile amaçlanan, yaygın din hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin etkin bir şekilde faydalanmasıdır. Hafızlık Eğitim Programı ile de hafızlık geleneğinin sürdürülmesi ve gelişmesi, aynı zamanda kabiliyetine bağlı olarak öğrencinin hafızlığını mümkün olan en kısa sürede tamamlanması amaçlanmıştır.²⁵⁶

Kur'an kurslarının görevlerini ise şu şekilde özetleyebiliriz;

- Kur'an-ı Kerim'i yüzünden usulüne uygun olarak öğretmek,
- Kur'an-ı Kerim'i tecvid, tashih-i huruf ve talim gibi güzel okumayı sağlayacak bilgileri uygulamalı olarak öğretmek,
- Sûre, ayet ve duaları doğru olarak ezberletmek ve bunların meallerini öğretmek,
- Hafızlık yaptırmak,
- İslamiyet'in inanç, ibadet ve ahlak esasları ile Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlakı hakkında özlü bilgiler vermek,
- Dini içerikli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek.²⁵⁷

Netice olarak denilebilir ki, din eğitimi ile ilgili olumlu gelişmeler sonucunda, özellikle İmam-Hatip ortaokullarının tekrar açılması, "Kur'an-ı Kerim" ve "Peygamberimizin Hayatı" ortaokullarda seçmeli ders olması, zorunlu eğitimin kademeli olarak sekiz yıldan on iki yıla çıkarılmış olması, gençlerin daha kesintili bir biçimde eğitim alması, halkın büyük bir çoğunluğu tarafından olumlu bulunmuş ve katsayı engelinin kaldırılması da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelen aile kurumunun devamı, her millet için üzerinde titizlik gösterilmesi gereken konular arasında en ön sıralarda yer

²⁵⁵ Ahmet Koç, *a.g.e.*, s. 355.

²⁵⁶ Ahmet Koç, *a.g.e.*, s. 359-360.

²⁵⁷ Suat Cebeci, *a.g.e.*, s. 221; Ahmet Koç, *a.g.e.*, s. 357.

alması gereken bir görevdir. Toplumun eğitimi, Kur'an okuma ve dini bilgiler öğrenme açısından önemli bir yere sahip olan Cami ve Kur'an Kursları'nın da yaygın din eğitimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

SONUÇ

İslam dininin bizzat kendisi bir ilim dinidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini vahiy yoluyla alıp öğrenmiş ve insanlara öğretmiştir. Hz. Peygamberin üzerinde durduğu en önemli hususlardan birisinin bilim, eğitim ve öğretim olması İslam Dini'nin bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Müslüman bireylerin davranışlarında etkin bir rol oynayan İslam dininde sıkça vurgulanan iyilik, dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve kardeşlik gibi son derece önemli olan ilkelerin din eğitimi yoluyla bireylere doğru bir şekilde öğretilmesi, sosyal huzursuzluk ve ahlaki çöküntü gibi nedenlerden kaynaklanan çatışma eğilimlerinin durması bakımından önemli bir fırsattır.

Kuruluşundan 16.yy'ın sonlarına kadar çok önemli görevleri yerine getirmiş olan medreseler, 17.yy'dan itibaren bozulmaya ve her türlü yeniliğin karşısında durmaya başlayarak kendi sonunu hazırlamıştır denilse de, kanaatimizce her ne olursa olsun, hangi sebepler ortaya konulursa konulsun 17.yy'dan itibaren başlayan medreselerin ıslahı, daha farklı neden ve yöntemler denenerek yine o eski günlerine dönüştürülebilirdi.

Sonuç olarak medreseler, Millî Mücadeleden sonra 03.03.1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun birinci maddesi olan "Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaleti'ne merbuttur" ifadesi ile Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve zamanın Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey de 13.03.1924 tarihli genelgesiyle medreseler üzerindeki tasarruf hakkını kullanarak medreseleri kapatmıştır. Böylece yeni kurulan Cumhuriyet, medreselerin yaratacağı menfi durumlardan kendini soyutlamış ve ülkede eğitim birliğini sağlamıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim-öğretim kurumlarında dini eğitime ve din görevlisi yetiştirilmesine imkân vermesine rağmen, özellikle tek partili dönemde bu hususun ihmal edilmesi dışında engel olunması izahı zor bir durum olarak görülmektedir. Tek parti dönemindeki bu tutum halkın dini ve ahlaki yapısında tamiri güç yaralar açmıştır. Buna rağmen 1950 seçimleri halkın her şeyden fedakârlık yapabileceğini ancak dininden, maneviyatından, örfünden ve adetlerinden vazgeçemeyeceğini göstermiştir.

Cumhuriyet döneminde din eğitimi ve öğretimi bakımından en fazla ihmal edilen kısım ortaöğretim gençliği olmuştur. Çünkü din dersleri, ortaokul programlarından 1927'den itibaren kaldırılmış, lise programlarında ise bu derslere hiç yer verilmemiştir. Halbuki kişiliğin önemli ölçüde belirginleşmeye başladığı bu çağ, dini ve ahlaki değerlerin kazandırılabilceği ve buna en çok ihtiyaç duyulan dönemdir.

Din derslerinin okullardan kaldırılması, İmam-Hatip mekteplerinin ve İlahiyat fakültelerinin kapatılmasıyla 1949 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemi içerisinde ne din eğitimi ve öğretimi ne de bunları verebilecek eğitim kurumu kalmıştır. Bir milletin geleceği demek olan çocuk ve gençlerinin böyle bir haktan mahrum edilmiş olmaları son derece üzüntü verici bir durum olarak algılanabilir.

Bu ihmal sonucudur ki, 1933 ve 1949 yılları arasında sosyal ve ahlâki yozlaşmalar, huzursuzluklar baş göstermiş ve hükümet vatandaşın bu konudaki talebine kulak vermek zorunda kalmıştır. Tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmesiyle, halk bu talebini daha iyi duyurmaya çalışmış, ahlak ve din eğitiminin zaruretinden bahsetmeye başlamıştır.

Özellikle siyasi birtakım endişelere yol açan olaylar ve gelişmeler sonunda din eğitimi ve öğretimine tekrar dönme ve toplumun bu alandaki ihtiyacını karşılamak üzere yeni eğitim kurumları açma zaruretini hükümet üyelerine kabul ettiren halk, yeniden İmam-Hatip Okullarının ve İlahiyat Fakültelerinin açılmasına, Okullara Din Bilgisi derslerinin konulmasına, Kur'an Kursları'nın yaygınlaşmasına ve ülkemizde 1933-1949 yılları arasında ortaya çıkan boşluktan yararlanarak din adına yaygınlaşan batıl ve hurafe birtakım inançların, yok olmasına ve sağlıklı bir dini hayatın oluşmasına vesile olmuştur.

Ancak, ülkemizin özel durumunu ve şartlarını dikkate alarak, çocukların ilgi alanlarına göre yönlendirilip, yeteneklerini geliştirebilecek şekilde bir eğitim modeli benimsemek yerine, kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesi, din eğitimi ve öğretimi konusunda ciddi bir sıkıntının oluşmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak din eğitimi büyük bir yara almış Kur'an Kursları, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri sembolik olarak var olmaktan öteye gidememiştir.

2000 yıllarından sonra yeniden yükselişe geçen din eğitimi ve öğretimi 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 4+4+4 eğitim-öğretim sistemi ile cumhuriyet tarihindeki en

iyi konuma çıkmıştır diyebiliriz. 4+4+4 eğitim sistemi ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, ilköğretimin 4. sınıfı ve ortaöğretimin bütün sınıflarında haftada 2 saat okutulurken, lisede ise bütün sınıflarda zorunlu olarak haftada bir saat okutulmaya başlanmıştır. Bunun yanında 1997-1998 yılında başlayan kesintisiz sekiz yıl artık kesintili olarak sekiz yıl olmuş ve İmam-Hatiplerin kapatılan orta kısımları da açılmıştır.

Din eğitimi ile ilgili bu olumlu gelişmeler, özellikle İmam-Hatip ortaokullarının tekrar açılması, “Kur’an-ı Kerim” ve “Peygamberimizin Hayatı” ortaokullarda seçmeli ders olması, zorunlu eğitimin kademeli olarak sekiz yıldan on iki yıla çıkarılmış olması, gençlerin daha kesintili bir biçimde eğitim alması, halkın büyük bir çoğunluğu tarafından olumlu bulunmuş ve katsayı engelinin kaldırılması da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Yaygın din eğitimi kurumlarından olan aile, toplumun en küçük yapı taşı ve en eski toplumsal kurumudur denebilir. Her insan, korunmaya muhtaç olarak bir aile ortamında dünyaya gelir. Bu nedenle aile kurumunun devamı, her millet için üzerinde titizlik gösterilmesi gereken konular arasında en ön sıralarda yer alır. Toplumun eğitimi, Kur’an okuma ve dini bilgiler öğrenme açısından önemli bir yere sahip olan Cami ve Kur’an Kursları’nın da yaygın din eğitimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemden günümüze kadar geçen sürede, din eğitimi ve öğretimi uygulamaları değişken bir yapı arz etmiştir. Bu zaman zarfında din eğitimi, bazen zorunlu, bazen seçmeli, bazen de hiç olmasın denilerek bu eğitim ve öğretimin eğitim sistemi içerisindeki konumu sürekli tartışılmıştır. Ancak çok tartışılmasına rağmen yine de din eğitimi zaman zaman kesintiye uğrasa da hemen hemen her dönem varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Sadece 1933-1949 yılları arasında bir kesintili dönem olmuşsa da daha sonra halkın yoğun talebi ve siyasal iktidarların bu taleplere olumlu yaklaşımlarıyla günümüze kadar devam etmiştir.

Bugün de din eğitimi ve öğretimi, genel eğitim ve öğretim sistemi içerisinde vazgeçilemeyecek bir yere sahiptir. Din eğitiminin gereksiz görülmesinin ne kadar yanlış ve hatalı olduğunu geçen yıllar bizlere göstermiştir. Bu yüzden günümüzde

yapılması gereken, 4+4+4 ile geline son noktayı daha ileri taşıyarak dinin asıl kaynaklarına dayalı, hurafelerden uzak ve modern eğitim metotlarını da katarak, insanların ihtiyacını karşılayabilecek olan din eğitimi ve öğretiminin temellerini atarak ileri götürmektir.

KAYNAKÇA

- Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1991.
- Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Mescit ve Fonksiyonları*, Ravza Yay., İstanbul 1997.
- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yay., İstanbul 2012.
- Akın, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi*, Ensar Yay., İstanbul 2011.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2012)*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012.
- Aşıkoğlu, N. Yaşar, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 215-230.
- Aydın, M. Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı 1923-1998*, İBAV Yay., Ankara 2000.
- Aydın, M. Şevki, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, Diyanet Yay., Ankara 2008.
- Ayhan, Halis, “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış”, *AÜİFD Özel Sayı*, Ankara 1999.
- Ayhan, Halis, *Türkiye’de Din Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul 2004.
- Bahadır, Osman, *Osmanlılarda İlim*, Sarmal Yay., Melis Kitapçılık, İstanbul 1996.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara 1994.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri 2*, İstanbul 1984.
- Bilhan, Saffet, *Eğitim-Bilim-Sanat*, Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1988.
- Bozdağ, Fahrettin, “Sıbyan Mektepleri ve Eyüp’teki Sıbyan Mektepleri”, *Eyüp Belediyesi Kültür Yay.*, Sayı: 26, İstanbul 2004, ss.122-133.
- Buyrukçu, Ramazan, *Türkiye’de Mesleki Din Eğitim-Öğretimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2007.

- Çakan, İ. Lütfi, *Dini Hitabet*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- Çelebi, Ahmet, *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1983.
- Dam, Hasan, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, OMÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2002.
- Daryal, A. Murat, *Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İFAV Yay., İstanbul 1999.
- Demirtaş, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *FÜSBED*, Sayı: 17 (1), Şanlıurfa 2007, ss. 173-183
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2010.
- Diñer, Nahit, *1913’ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, Yağmur Yay., İstanbul 1974.
- Doğan, Recai, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhîd-i Tedrîsât Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar”, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999.
- Doğan, Recai, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretmeni Program Anlayışları 1924-1980”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar Arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar İstanbul 28-30 Mart*, MEB Yay., Ankara 2003.
- Doğan, Recai, “Yaygın Din Eğitiminin Niteliği”, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 267-286.
- Güven, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yay., Ankara 2010.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi II*, Beyan Yay., İstanbul 1969.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, Beyan Yay., İstanbul 1982.
- İmam Nevevi, Riyâzü’s-Sâlihîn, Merve Yay., İstanbul 1992.
- Karaman, Fikret-Karagöz, İsmail-Paçacı, İbrahim-Canbulat, Mehmet-Gelişgen, Ahmet-Ural, İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2006,
- Kazıcı, Ziya, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İfav Yay., İstanbul 2012.

- Keyifli, Şükrü, “Camilerde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, ss. 326-348.
- Koç, Ahmet, *Kur’an Kursları’nda Eğitim ve Verimlilik*, İlahiyat Yay., Ankara 2005.
- Koç, Ahmet, “Kur’an Kurslarında Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, ss. 349-376.
- Korkmaz, Mehmet, “Kur’an Kurslarında Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 339-367.
- Korukcu, Adem, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 181-213,
- Köylü, Mustafa, “İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, ss. 290-325.
- Kurtkan, Amiran, *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1982.
- Okutan, Ömer, “Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yay., Ankara 1983, ss. 409-424.
- Okuyan, Abdurrahman, “Eğitim-Öğretim Kurumu Olarak Tarihsel Süreçte Medreseler”, *Cemre Aylık İlmî Edebi Kültürel Dergi*, ISSN: 1303-9849, Sayı: 98, Trabzon 2009, ss. 31-37.
- Ozankaya, Özer, *Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli*, Cem Yay., İstanbul 1993.
- Öcal, Mustafa, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 1994.
- Öcal, Mustafa, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, *UÜİFD*, 7 (7), Bursa 1998, ss. 241-268.
- Öcal, Mustafa, “Türk Hukuk Mevzuatında Din Eğitim ve Öğretimin Yeri Uygulama Biçimi”, *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007.
- Öcal, Mustafa, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, *TALİD*, 6 (12), İstanbul 2008, ss. 399-443.

- Öcal, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2011.
- Öcal, Mustafa, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, Ed.: Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2012, ss. 209-242.
- Önder, Mustafa, *Türk Eğitim Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2011.
- Özkan, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yay., Niğde 2008.
- Öztürk, Veli, "Din Eğitimi ve Siyaset", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *DEÜSBE*, İzmir 1997.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB Yay., Ankara 1966.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- Sarıçam, İbrahim-Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2011.
- Taşdemirci, Ersoy, "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", *EÜSBED*, Sayı: 2, Kayseri 1988, ss. 269-278.
- Taşdemirci, Ersoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Islah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları", *EÜSBED*, Sayı: 4, Kayseri 1990, ss. 531-554.
- Tosun, Cemal, "İki Binli Yıllarda Türkiye'de Din Öğretimi: Bugünden Geleceğe", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, MEB Yay., Ankara 2003, ss. 753-784.
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- Ünsür, Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, İmam-Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği Yayını, İstanbul 1995.
- www.diyamet.gov.tr/kutludogum (Ulaşım Tarihi: 15.03.2013, Saat: 01.15).
- www.egitimhane.com (Ulaşım Tarihi: 15 Haziran 2013, Saat: 17.00).
- www.resmigazete.gov.tr (Ulaşım Tarihi: 22 Haziran 2013, Saat: 15.20).
- www.resmigazete.gov.tr Sayı: 28261, (Ulaşım tarihi: 25 Haziran 2013, Saat: 10.00).

- Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Yılmaz, Hüseyin, “Cami Eksenli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 315-337.
- Yücel, H. Ali, *Türkiye’de Ortaöğretim*, T. C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.
- Yürük, Tuğrul, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *AÜSBE*, Ankara 2011.
- Yürük, Tuğrul, “İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Din Dersleri”, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yay, Ankara 2012, ss. 105-131.
- Zengin, S. Zeki, “II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Islahı ve Din Eğitimi (1908-1918)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *EÜSBE*, Kayseri 1993.
- Zengin, S. Zeki, “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”, *Din Eğitimi*, Ed.: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 15-35.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Kasım ALTUNTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Sarıkamış-01.12.1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	DİB, MEB
İletişim	
E-Posta Adresi	fb25k@mynet.com
Tarih	28.06.2013